

Вісник

Верховного Суду України

Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав

Судова практика щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій

Верховний Суд України і реформування системи правосуддя: організаційно-правовий аспект

Провадження за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві з огляду на практику Європейського суду з прав людини

6(118)'2010

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П.П. — Перший заступник Голови Верховного Суду України, голова Ради суддів України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — голова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — голова Військової судової колегії Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Закалюк А.П. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — (відповідальний секретар);

Короткевич М.Є. — голова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — керівник служби Голови Верховного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Міщенко С.М. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — суддя Верховного Суду України, секретар Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — суддя Верховного Суду України, секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — начальник управління забезпечення діяльності Судової палати у господарських справах, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник голови Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — заступник керівника апарату—начальник правового управління Верховного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2

У Пленумі Верховного Суду України *At the Plenary Supreme Court of Ukraine*

2 Верховний Суд просить Конституційний Суд України перевірити на предмет конституційності нові повноваження Вищої ради юстиції

Інформаційне повідомлення про засідання Пленуму Верховного Суду України, яке відбулося 4 червня 2010 р.

The Supreme Court of Ukraine requests the Constitutional Court of Ukraine to review compatibility of the new powers of the High Council of Justice with constitutional norms
Information about meeting of the Plenary Supreme Court of Ukraine, which was held on 4 June 2010

4 Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 5

On application of legislative norms by courts in cases on protection of the author's right and allied rights
Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine, No. 5 of 4 June 2010

13 Про внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства»

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 8

On amending Resolution of the Plenary Supreme Court, No. 2 of 28 March 2008 "On some issues of using by courts of Ukraine laws while granting permissions on temporary restriction of human and citizens' constitutional rights and freedoms during operational-investigative activity, inquiry and pre-trial investigation"
Resolution of the Plenary Supreme Court of Ukraine, No. 8 of 4 June 2010

14

Судова практика *Judicial Practice*

- 14 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases
- 17 **Рішення в адміністративних справах**
Decisions in administrative cases
- 18 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases
- 20 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

26

Усудових палатах *At the Judicial Chambers*

- 26 **Судова практика щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій**
Court practice in determination of the issue on real evidence, money transfer into the revenue of the state, currency, values and other property acquired by criminal means which was the target of criminal acts

35

Проблеми судово-правової реформи *Issues of Judicial-Legal Reform*

- 35 **Сердюк В.В.** Верховний Суд України і реформування системи правосуддя: організаційно-правовий аспект
Serdiuk V.V. Supreme Court of Ukraine and reformation of justice system: organizational-legal aspects

42

Точка зору *Opinion*

- 42 **Самсін І.Л.** Провадження за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві з огляду на практику Європейського суду з прав людини
Samsin I.L. Proceedings under exceptional circumstances in administrative procedure in view of the ECHR's experience

48

Рецензії *Reviews*

- 48 **Федоренко В.Л.** Фундаментальне дослідження конституційних засад референдної демократії в Україні
Fedorenko V.L. Profound research of the constitutional principles of referendum democracy in Ukraine

Міжнародні зв'язки *International Co-operation*

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4^а, кімн. 108, 210

Телефони:

голова редакційної колегії (44) 253–3502, відповідальний секретар (44) 253–1683, редактори (44) 253–7081, 253–1683, група технічного забезпечення (44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук, С.П. Когут, Н.К. Мартинюк, П.О. Мусяк, Р.В. Парубець

Комп'ютерний набір:

І.П. Балан

Верстка:

С.І. Самкова, В.М. Горобченко

Репрографія:

В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусяк

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 18.06.2010

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 4350 прим. Ціна договірна

Верховний Суд просить Конституційний Суд України перевірити на предмет конституційності нові повноваження Вищої ради юстиції

4 червня цього року під головуванням Голови Верховного Суду України В. Онопенка відбулося чергове засідання Пленуму, який розглянув сім питань порядку денного.

Передусім Пленум, після коротких дебатов, вислухавши різні точки зору учасників засідання, прийняв рішення звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо конституційності окремих положень Закону України від 13 травня 2010 р. № 2181-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження».

Представляючи учасникам засідання проект подання, Голова Верховного Суду В. Онопенко зауважив, що з прийняттям цього Закону стають можливими неправомірний вплив Вищої ради юстиції на суддів, втручання у здійснення судами правосуддя. Ним також суттєво звужено визначений Конституцією України обсяг гарантій судового захисту громадянами своїх прав, свобод та законних інтересів.

На переконання В. Онопенка, прийняття Верховною Радою цього Закону стало справжнім каталізатором у ставленні влади до суду: протягом двох днів змінено по суті всю систему координат у відносинах між

владою і громадянином, владою і судом, владою і суддею.

Цим Законом зменшено необхідний для проведення засідань Вищої ради юстиції кворум з двох третин до простої більшості. Запровадження таких змін повністю усуває судову владу від участі у прийнятті рішень щодо суддівської кар'єри і дає змогу встановити абсолютний контроль над усім суддівським корпусом з боку тих членів цього органу, які не мають відношення до здійснення правосуддя — прокурорів, народних депутатів, представників виконавчої влади. При цьому вилучено норму, де передбачено, що член ради, який порушив питання перед Вищою радою юстиції про звільнення з посади судді, не бере участі в голосуванні при прийнятті рішення.

Зменшення необхідного кворуму для правомочності засідань Вищої ради юстиції, констатував В. Онопенко, не відповідає визначеному ст. 131 Конституції України представницькому характеру цього колегіального органу, а створення передумов для ігнорування позиції представників судової

влади у Вищій раді юстиції — встановлено-му ст. 6 Конституції принципу самостійності судової влади.

У виступі Голова Верховного Суду України наголосив і на тому, що наділення Вищої ради юстиції правом витребувати копію судової справи, яка перебуває на стадії розгляду, не відповідає статтям 6, 126, 131 Конституції України, оскільки робить можливим вплив на суддів, не враховує визначений Конституцією самостійний статус органів правосуддя. Це також прямо суперечить щонайменше чотирьом рішенням Конституційного Суду — від 19 травня 1999 р., від 11 квітня 2000 р., від 20 березня та від 21 травня 2002 р. Наділення Вищої ради юстиції таким повноваженням означає, що на сьогодні об'єктом контролю цього позасудового органу потенційно стає кожна справа, що слухається судом.

Відвертим знуцанням над судовою владою В. Онопенко назвав закріплення у новому законі визначення понять «порушення присяги» та «порушення морально-етичних принципів поведінки судді».

«Виникає закономірне запитання, сказав В. Онопенко: хто у Вищій раді юстиції визначатиме відповідність судді морально-етичним принципам? Чию із членів Вищої ради юстиції моральність буде взято за еталон? Точно не суддівську етику і мораль, бо представники суддівського корпусу з цього процесу фактично виключені».

Обурює й те, сказав Голова Верховного Суду, що за новим Законом звільнити суддю можна не тільки за його відсутності, навіть із поважних причин, а й без отримання жодних пояснень з його боку.

Такі положення Закону не відповідають ст. 8, статтям 19, 22, 59, 126, 131 Конституції. Вони суперечать закріпленим в Основних принципах Організації Об'єднаних Націй щодо незалежності правосуддя правилам розгляду питань, пов'язаних із відповідальністю суддів, за якими «суддя має право на відповідь і справедливий розгляд».

У своїй сукупності, ці, здавалося б, фрагментарні зміни у нинішніх реаліях з урахуванням діючого складу Вищої ради юстиції дають змогу установити абсолютний, тотальний контроль над судовою владою.

Повноту цього контролю забезпечуватимуть зміни, внесені до Кодексу адміністративного судочинства України, якими передбачено, що акти, дії та бездіяльність Вищої ради юстиції оскаржуються виключно до Вищого адміністративного суду України, рішення якого є остаточним і оскарженню не підлягає. До речі, це стосується також рішень, дій та бездіяльності Верховної Ради та Президента, які відтепер можуть бути оскаржені лише до Вищого адміністративного суду без можливості апеляційного чи касаційного оскарження його рішень. При цьому унеможлиблюється забезпечення позову шляхом зупинення акта чи заборони вчиняти певні дії.

Це є істотним зниженням рівня судового захисту прав суддів та інших громадян і не відповідає ряду базових положень

Конституції (зокрема, її статтям 1, 3, 8, 22, 55, 129).

У цьому зв'язку Пленум погодився з пропозицією судді Верховного Суду В. Косарева доповнити конституційне подання положенням про те, що передбачені новим Законом можливості для оскарження рішень, дій та бездіяльності Вищої ради юстиції, Верховної Ради України, Президента України виключно до Вищого адміністративного суду України, рішення якого є остаточним, суперечить ст. 125 Конституції.

Цією статтею встановлено, що створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Надання Вищому адміністративному суду виключного права ухвалювати з цих питань остаточне рішення є нічим іншим як створенням особливого суду.

Голова Верховного Суду підкреслив, що сьогодні йдеться не тільки про системний наступ на судову владу. Під загрозою опинилося правосуддя як найбільш ефективний інститут захисту прав людини. Судячи з усього, ініціатором цих змін правосуддя та незалежний суд не тільки не потрібні, вони заважають їм.

На Пленумі було вирішено за доцільне звернутися до Конституційного Суду України і з поданням про необхідність офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 4, частин 1 та 4 ст. 5, ч. 3 ст. 74 Кримінального кодексу України, ст. 73 Закону «Про Конституційний Суд України» у зв'язку з неоднаковим застосуванням судами України цих законодавчих норм.

У другому читанні Пленум Верховного Суду України розглянув низку постанов та надав роз'яснення судам щодо правильного й однакового застосування законодавства з окремих питань.

Так, прийнято постанову «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав». Дповідач з цього питання голова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України А. Гнатенко, зокрема, обґрунтував необхідність прийняття цієї постано-

ви тим, що зі збільшенням попиту на твори науки, літератури і мистецтва як вигідні об'єкти цивільного обігу пов'язане зростання рівня незаконного їх використання, що негативно позначається на прибутках правовласників та сплаті відповідних податків. Це потребує посиленого захисту інтелектуальної власності, складовою якої є авторське право і суміжні права. А реальним механізмом захисту таких прав є правозастосовна практика судів загальної юрисдикції. Вивчення судової практики у справах, що впливають з відносин у цій сфері, свідчить про певні труднощі у застосуванні судами законодавства, яке регулює зазначені правовідносини. Тож назріла потреба у наданні роз'яснень судам з вирішення справ цієї категорії.

На засіданні Пленуму також обговорювались і були прийняті постанови «Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи» та «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки».

Крім того, вирішено внести зміни до постанови Пленуму від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства».

У першому читанні прийнято за основу постанову Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, у цивільному судочинстві».

Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав

Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 4 червня 2010 року № 5

Відповідно до частини першої статті 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Згідно зі статтею 418 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) особа має особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Право на судовий захист прав інтелектуальної власності є конституційним правом кожної особи (стаття 55 Конституції України).

Вивчення судової практики у справах, що впливають з відносин, пов'язаних зі створенням і використанням об'єктів авторського права і суміжних прав, показало, що в судів виникають певні труднощі в застосуванні законодавства, яке регулює зазначені правовідносини.

З метою забезпечення правильного й одного застосування судами законодавства про захист авторського права і суміжних прав Пленум Верховного Суду України **постановляє** дати судам такі роз'яснення:

1. Розгляд справ за позовами про захист авторського права і (або) суміжних прав повинен здійснюватись у відповідності із законом та в установлені для цього строки.

При вирішенні таких справ суди мають виходити з того, що згідно зі статтею 2 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» (у редакції Закону від 11 липня 2001 року № 2627-ІІІ; далі — Закон № 3792-ХІІ) законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України і складається з відповідних норм ЦК, цього Закону, законів України від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР «Про кінематографію», від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення» (в редакції Закону від 12 січня 2006 року № 3317-ІV), від 5 червня 1997 року № 318/97-ВР «Про видавничу справу», від 23 березня 2000 року № 1587-ІІІ «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» (в редакції Закону від 10 липня 2003 року № 1098-ІV) та інших законів України, що регулюють відносини у сфері правової охорони особистих немайнових прав та майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав.

2. Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Якщо чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право і суміжні права, то застосовуються правила міжнародного договору (стаття 5 Закону № 3792-ХІІ).

У зв'язку з тим, що ряд положень, які містяться у міжнародних договорах, не закріплені в законодавстві України, судам необхідно враховувати, що Україна є учасницею низки міжнародних договорів, які регулюють дані правовідносини, зокрема:

Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року) (дата приєднання України — 31 травня 1995 року, дата набрання чинності для України — 25 жовтня 1995 року);

Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 року (Женева, 6 вересня 1952 року, дата набрання чинності для України — 17 січня 1994 року);

Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятого Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року (дата приєднання України — 20 вересня 2001 року);

Міжнародної конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Рим, 26 жовтня 1961 року, дата приєднання України — 20 вересня 2001 року, дата, з якої Україна є учасником — 12 червня 2002 року);

Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року (дата приєднання України — 15 червня 1999 року, дата набрання чинності для України — 18 лютого 2000 року);

Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятого Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року (дата приєднання України — 20 вересня 2001 року);

Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 року (дата приєднання України — 16 травня 2008 року).

3. При визначенні судової юрисдикції судам слід мати на увазі, що відповідно до статті 1 Закону

№ 3792-ХІІ автором вважається фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір.

У зв'язку з цим усі спори щодо визнання авторства на твір належать розгляду в порядку цивільного судочинства, в тому числі в разі набуття юридичною особою права суб'єкта права інтелектуальної власності на твір, який створений у зв'язку з виконанням трудового договору (частина друга статті 429 ЦК) або який створено за замовленням (частина друга статті 430 ЦК).

При визначенні судової юрисдикції інших категорій справ щодо захисту авторського права і (або) суміжних прав судам слід виходити з положень статей 3 та 15 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), статей 1 та 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК). Зокрема, в порядку цивільного судочинства підлягає вирішенню спір за участю фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності, якщо цей спір виник не у зв'язку зі здійсненням нею господарської діяльності.

4. Згідно зі статтями 177 та 424 ЦК майнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності відносяться до об'єктів цивільних прав, а за статтею 178 ЦК вони є оборотоздатними.

Реєстрація права на об'єкти інтелектуальної власності у відповідності з вимогами чинного законодавства здійснюється Державним департаментом інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України. Проте необхідно враховувати, що авторське право на твір виникає внаслідок факту створення твору. Тому для виникнення та здійснення авторського права не вимагається реєстрація права на твір чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Реєстрація може здійснюватись на вимогу суб'єкта авторського права, але вона не має правостановлюючого характеру.

У зв'язку з цим у спорах, що виникають у сфері використання об'єктів авторського і суміжних прав, здійснюється захист цивільних прав та інтересів суб'єктів, а не вирішуються питання про порушення у сфері публічно-правових відносин. Тому такі спори не підлягають розгляду адміністративними судами, незалежно від того, що відповідачем у справі може виступати Державний департамент інтелектуальної власності як суб'єкт владних повноважень, оскільки характер спору є цивільним.

5. Позови про захист авторського права і (або) суміжних прав пред'являються до суду за загальними правилами підсудності, визначеними главою 1 розділу III ЦПК.

Недотримання правил підсудності тягне за собою повернення заяви позивачу, про що постановляється ухвала. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до належного суду (частина п'ята статті 121 ЦПК).

6. Пунктом 2 частини першої статті 4 Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93 «Про державне мито» (діє до набрання чинності законом, що регулює порядок сплати і розміри судового збору; частина друга статті 79 ЦПК) передбачено, що позивачі звільнені від сплати державного мита за позовами, що впливають з авторського права.

Позовні вимоги про відшкодування моральної шкоди та виплату майнового відшкодування у зв'язку з порушенням авторського права впливають з авторського права, тому судовий збір за пред'явлення таких позовних вимог не сплачується.

7. У справах про захист авторського права і (або) суміжних прав позивачами є: автори творів, їх спадкоємці та особи, які набули права на твори відповідно до договору чи закону (суб'єкти авторського права); виконавці творів, їх спадкоємці та особи, які набули суміжні права відповідно до договору чи закону щодо виконань; виробники фонограм, їх спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм; виробники відеогам, їх спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо відеогам; організації мовлення та їх правонаступники (суб'єкти суміжних прав); інші заінтересовані особи мають право в разі смерті автора та за відсутності уповноваженої ним особи звернутися до суду з позовом про охорону недоторканності твору (частина друга статті 439 ЦК).

Відповідно до статті 45 Закону № 3792-ХІІ суб'єкти авторського права і суміжних прав можуть управляти своїми правами: особисто, через свого повіреного, через організацію колективного управління.

Згідно з підпунктом «г» частини першої статті 49 Закону № 3792-ХІІ організації колективного управління повинні виконувати від імені суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і на основі одержаних від них повноважень, зокрема, таку функцію: звертатися до суду за захистом прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав відповідно до статутних повноважень та доручення цих суб'єктів. При цьому окреме доручення для представництва в суді не є обов'язковим.

Разом з тим така організація, пред'явивши позов, не є позивачем, оскільки вона звертається до суду в порядку, передбаченому статтею 45 ЦПК, за захистом прав суб'єктів авторського і (або) суміжних прав, а не своїх прав. Позивачем у таких випадках буде суб'єкт авторського права і (або) суміжних прав, на захист інтересів якого звернулася організація.

У випадку, якщо організація колективного управління звертається на захист прав фізичних осіб, такий спір розглядається в порядку цивільного судочинства. Якщо ж вона звертається на захист

юридичних осіб, то, залежно від суб'єктного складу, спір розглядається в порядку господарського судочинства. При цьому відповідно до статті 16 ЦПК не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства.

Документами, які підтверджують право організації на звернення до суду за захистом авторського і (або) суміжних прав, є: свідоцтво про облік організації колективного управління; Статут; договір із суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав на управління майновими правами на колективній основі; у певних випадках — договір з аналогічними іноземними організаціями, що управляють такими ж правами, чи довіреність.

8. Відповідно до статті 6 Закону № 3792-ХІІ, статті 410 ЦПК іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи та міжнародні організації відповідно до міжнародних договорів мають однакові з фізичними і юридичними особами України права та обов'язки, передбачені цим Законом, за винятками, встановленими Конституцією України та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

9. Якщо твір опубліковано анонімно чи під псевдонімом (за винятком, коли псевдонім однозначно ідентифікує автора), видавець твору (його ім'я чи назва мають бути зазначені на творі) вважається представником автора і має право захищати права останнього. Це положення діє до того часу, поки автор твору не розкриє своє ім'я і не заявить про своє авторство (частина четверта статті 11 Закону № 3792-ХІІ).

У зв'язку з цим позов на захист прав такої особи як представник пред'являє видавець. У таких випадках суд не вправі вимагати розкриття імені автора. Якщо автор не розкриває свого імені та не бере участі у справі, а видавець підпадає під визначення суб'єкта, зазначеного в статті 1 ГПК, то такий спір, залежно від суб'єктного складу, підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Якщо автор такого твору не розкриє своє ім'я або не заявить про своє авторство до вирішення справи по суті, суд ухвалює рішення про задоволення позову на користь видавця, який у подальшому передає стягнуте за рішенням суду автору або іншій особі, якій належать авторські майнові права на відповідний твір.

10. Згідно зі статтею 14 Закону № 3792-ХІІ особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам, вони охороняються безстроково.

У зв'язку з наведеним судам слід ураховувати, що автор твору є належним позивачем за позовом про заборону дій щодо використання твору, що порушують його особисті немайнові права, неза-

лежно від того, що майнові права передано (відчужено) (стаття 31 Закону № 3792-ХІІ) чи передано право на використання твору іншій особі (стаття 32 Закону № 3792-ХІІ), якщо ця особа не здійснює захист цього права (стаття 52 Закону № 3792-ХІІ).

Разом з тим право на відшкодування збитків (майнової шкоди), або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права, або виплату компенсації залишається за особою, якій у зазначених випадках передані (відчужені) майнові права чи передані виключні права на використання твору. Автор має право вимагати відшкодування моральної шкоди.

11. Належним відповідачем у справі про захист авторського права і (або) суміжних прав є особа, яка своїми діями порушила особисті немайнові чи майнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав.

Види порушень авторського права і (або) суміжних прав, зокрема, наведені в статтях 50 та 52 Закону № 3792-ХІІ.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про видавничу справу» відносини у сфері видавничої справи регулюються, зокрема, Законом № 3792-ХІІ, згідно з яким видавець зобов'язаний дотримуватись норм авторського права (стаття 20 Закону «Про видавничу справу»). Таким чином, здійснюючи видавничу діяльність, видавець, що надав виготовлювачу видавничої продукції оригінал-макет твору для його друку, буде належним відповідачем у разі порушення прав автора твору.

Виготовлювач видавничої продукції (типографія) здійснює лише технічні функції при виданні твору. Проте виготовлення без дозволу замовника додаткового тиражу видання не допускається (стаття 21 Закону «Про видавничу справу»). У разі, якщо виготовлювач видавничої продукції, наприклад, зі своєї ініціативи збільшив замовлений тираж твору чи виконав замовлення видавця без дозволу правоволодільця, він також має відповідати за порушення авторського права. Таку ж відповідальність виготовлювач несе за інші дії, зазначені в статті 21 Закону «Про видавничу справу».

Як співвідповідачі можуть залучатися кілька осіб, які, залежно від характеру порушення майнових прав суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, несуть солідарну або часткову відповідальність.

12. Відповідно до частини третьої статті 10 ЦПК кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. При цьому порушником авторських і (або) суміжних прав можуть бути будь-які учасники цивільних відносин, що визначені в статті 2 ЦК, які своїми діями (бездіяльністю) порушують

особисті немайнові і (або) майнові права суб'єктів авторських прав і (або) суміжних прав.

У зв'язку з цим суду слід виходити з того, що майнова відповідальність за порушення авторського права і (або) суміжних прав настає за наявності певних, установлених законом, умов: факту протиправної поведінки особи (наприклад, вчинення дій, передбачених статтями 50 та 52 Закону № 3792-ХІІ); шкоди, завданої суб'єкту авторського права і (або) суміжних прав; причинно-наслідкового зв'язку між завданою шкодою та протиправною поведінкою особи; вини особи, яка завдала шкоди.

Позивач повинен довести факт наявності в нього авторського права і (або) суміжних прав, факт порушення його прав відповідачем або загрозу такому порушенню, розмір шкоди (за винятком вимоги виплати компенсації), якщо вона завдана, та причинно-наслідковий зв'язок між завданою шкодою і діями відповідача. При цьому суду слід виходити із наявності матеріально-правової презумпції авторства (частина перша статті 435 ЦК, стаття 11 Закону № 3792-ХІІ). Зокрема, первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора.

Відповідач, який заперечує проти позову, зобов'язаний довести виконання вимог Закону № 3792-ХІІ при використанні ним об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а також спростувати передбачену цивільним законодавством презумпцію винного завдання шкоди (статті 614 та 1166 ЦК).

13. При вирішенні питання про призначення судової експертизи суди повинні керуватися статтями 143–150 ЦПК, Законом України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 30 грудня 2004 року № 144/5), та враховувати роз'яснення, викладені в постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», з урахуванням особливостей правового регулювання захисту прав на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав. При цьому суди не повинні допускати залучення як експертів чи спеціалістів осіб, пов'язаних трудовими чи договірними відносинами із суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав, які є сторонами у справі.

Крім того, звернути увагу судів на те, що згідно з Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності процедури, які стосуються захисту

прав інтелектуальної власності, не повинні бути безпідставно ускладнені, вартість їх здійснення не повинна бути високою або супроводжуватися значними матеріальними затратами, вони не повинні містити безпідставні часові обмеження або не виправдані затримки (частина друга статті 41). У зв'язку з цим судам важливо дотримуватися норм чинного законодавства щодо порядку призначення і проведення судових експертиз, які повинні призначатися лише після ґрунтовного вивчення обставин справи і доводів сторін щодо дійсної необхідності такого призначення.

14. Судам слід вживати заходів забезпечення позову у справах про порушення авторського права і (або) суміжних прав, керуючись вимогами статей 151–154 ЦПК, та враховувати роз'яснення, викладені в постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову». Крім того, слід виходити з положень статті 53 Закону № 3792-ХІІ, що містить спеціальні підстави, способи та порядок вжиття заходів забезпечення позову в даній категорії справ.

Оскільки Законом № 3792-ХІІ передбачено, що при вжитті заходів забезпечення позову суд повинен зазначити достатні підстави для того, щоб вважати, що відповідач є порушником авторського права і (або) суміжних прав, то ухвала суду не повинна містити висновки по суті спору, який виник, а також фактично наперед вирішувати спір по суті.

15. Відповідно до частини четвертої статті 151 ЦПК та частини третьої статті 53 Закону № 3792-ХІІ за заявою заінтересованої особи суд може забезпечити позов до подання позовної заяви з метою запобігання порушення авторського права і (або) суміжних прав. При цьому до заяви повинні бути додані документи та докази, які підтверджують, що саме заявник є суб'єктом відповідного права і що його права можуть бути порушені у разі нежиття заходів забезпечення позову.

У ухвалі про вжиття заходів забезпечення позову до його пред'явлення має бути зазначено, що в разі неподання заявником відповідної позовної заяви у строк, встановлений частиною п'ятою статті 151 ЦПК, заходи забезпечення позову скасовуються судом.

При цьому звернути увагу судів на те, що статтею 53 Закону № 3792-ХІІ встановлено інший строк подання позовної заяви у разі вжиття заходів забезпечення позову до його пред'явлення (15 днів, а не 10 днів згідно зі статтею 151 ЦПК). Проте в даному разі при колізії двох норм з одного й того ж питання діє спеціальна процесуальна норма, тобто частина п'ята статті 151 ЦПК, яку прийнято пізніше.

16. Право на визнання свого авторства (зазначення імені), право залишатись анонімом, право вибирати псевдонім чи право на недоторканність

твору є особистими немайновими правами. Тому відповідно до статті 268 ЦК на вимоги про захист таких прав позовна давність не поширюється.

На позовні вимоги майнового характеру, наприклад про стягнення винагороди за договором тощо, застосовується загальний строк позовної давності, визначений ЦК.

17. Об'єкти авторського права (твори науки, літератури і мистецтва), що підлягають правовій охороні, визначені статтею 433 ЦК, статтею 8 Закону № 3792-ХІІ. При цьому перелік цих об'єктів не є вичерпним.

За змістом частини четвертої статті 433 ЦК, статті 18 Закону № 3792-ХІІ комп'ютерні програми охороняються як об'єкти авторського права, а саме як літературні твори. Така охорона застосовується до комп'ютерних програм незалежно від способу або форми їх вираження.

Виходячи з положень статті 1 (визначення термінів), статті 19 Закону № 3792-ХІІ, частини першої статті 433 ЦК на бази даних (компіляції даних), які є результатом інтелектуальної праці за добором або упорядкуванням їх складових частин, можуть поширюватися положення про збірники та складені твори. Але базу даних як складений твір слід відрізнити від інших об'єктів інтелектуальної власності, використаних як матеріал для бази даних, у тому числі й складених творів (частина п'ята статті 433 ЦК, частина перша статті 19 Закону № 3792-ХІІ). Вони є окремими об'єктами правової охорони.

18. Авторське право виникає в силу факту створення інтелектуальною творчою працею автора або співавторів твору науки, літератури і мистецтва. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми). Якщо не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею.

Правова охорона поширюється як на оприлюднені, так і на не оприлюднені, як на завершені, так і на не завершені твори, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Відповідно до статті 9 Закону № 3792-ХІІ частина твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір і охороняється відповідно до цього Закону. Таким чином, назва твору, фрази, словосполучення та інші частини твору, які можуть використовуватися самостійно, підлягають охороні як об'єкт авторського права тільки у тому випадку, коли вони є результатом творчої діяльності автора і є оригінальними.

Передбачена Законом № 3792-ХІІ правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії,

принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі, наприклад на шахову партію, методи навчання (частина третя статті 8 Закону № 2627-ІІІ).

19. Статтею 434 ЦК, статтею 10 Закону № 3792-ХІІ визначено перелік об'єктів, що не охороняються як об'єкти авторського права.

Разом з тим деякі з цих об'єктів мають свої особливості. Наприклад, розклад телерадіопередач як такий не є об'єктом авторського права, якщо він підпадає під ознаки, визначені пунктом «е» частини першої статті 10 Закону № 3792-ХІІ. Проте якщо упорядкування розкладу телерадіопередач є результатом творчої праці і такий розклад відповідає критеріям оригінальності, зокрема містить авторські коментарі, анотації, художнє оформлення тощо, то його може бути визнано об'єктом авторського права. У такому випадку правовому захистові підлягає право на твір у цілому та на відповідні його елементи, які містять ознаки твору як об'єкта авторського права, тобто не лише оригінальності, але й творчого характеру, що не перешкоджає використанню за відсутності дозволу автора розкладу телерадіопередач як такого без зазначених елементів.

20. Авторське право на твір і право власності на матеріальний об'єкт, у якому втілено твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального об'єкта, в якому втілено твір, не означає відчуження авторського права і навпаки.

У зв'язку з цим звернути увагу судів на те, що незалежність авторського права і права власності на матеріальний об'єкт (матеріальний носій) проявляється через зміст особистих немайнових прав та майнових прав суб'єкта авторського права, передбачених статтями 438—441 ЦК, главою 75 ЦК, і права власності на матеріальний об'єкт, який згідно зі статтею 317 ЦК полягає у володінні, користуванні та розпорядженні ним. Наприклад, особа, придбавши картину, фотографії тощо, стає їх власником, проте не набуває авторських прав на такі твори.

21. Авторське право складають:

– особисті немайнові права, передбачені статтями 423 і 438 ЦК та статтею 14 Закону № 3792-ХІІ. Вони не можуть бути передані (відчужені) іншим особам (за винятком, встановленим законом — стаття 423 ЦК). Особисті немайнові права автора не залежать від майнових прав. Тому в разі передання виключних майнових прав на твір особисті немайнові права належать авторові твору (крім випадків, встановлених статтею 423 ЦК, крім права на недоторканість твору — стаття 439 ЦК). Особисті немайнові права автора охороняються безстроково;

– майнові права, передбачені статтею 440 ЦК та статтею 15 Закону № 3792-ХІІ. Майнові права на твір можуть належати як автору твору, так і іншим особам, які набули їх відповідно до закону чи договору.

22. Співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить усім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення. Якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден із співавторів або спадкоємців будь-якого співавтора не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору (стаття 13 Закону № 3792-ХІІ).

При розгляді спорів про співавторство на твір, який утворює одне нерозривне ціле, судам слід виходити з факту визнання співавторства на момент оприлюднення твору. Це може бути підтверджено волевиявленням співавторів, вираженим у договорах про передачу прав, публічних заявах, листах тощо. Однак при цьому судам необхідно мати на увазі, що авторське право на твір, у тому числі створений у співавторстві, виникає з моменту створення твору.

Якщо твір, створений у співавторстві, складається з частин, кожна з яких має самостійне значення, то кожен із співавторів має право використовувати створену ним частину твору на власний розсуд, якщо інше не передбачено договором між співавторами.

Особи, які надали автору технічну допомогу (друк, коректування тощо), не можуть визнаватися співавторами твору.

23. Співавторством є також авторське право на інтерв'ю (телерадіоінтерв'ю). Співавторами такого інтерв'ю є особа, яка дала інтерв'ю, та особа, яка його взяла. Опублікування (трансляція) запису інтерв'ю допускається лише за згодою особи, яка дала інтерв'ю (частина третя статті 13 Закону № 3792-ХІІ).

24. Якщо твір створено у порядку виконання працівником трудового договору (контракту) і в межах строку його дії, тобто при виконанні службових обов'язків і за службовим завданням роботодавця, то особисті немайнові права автора твору належать працівникові; вони є невідчужуваними.

Майнові права на об'єкт авторського права і (або) суміжних прав, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором (частина друга статті 429 ЦК).

Якщо в трудовому або цивільно-правовому договорі між працівником і роботодавцем (юридичною або фізичною особою, де або в якій він працює) не передбачений інший порядок здійснення майнових прав на створений вказаний об'єкт, то вони мають спільні права як на отримання свідчення про реєстрацію авторського права на твір, так

і на використання такого об'єкта. Порядок здійснення майнових прав на такий об'єкт може бути врегульований цивільно-правовим договором.

У разі передання (відчуження) працівником роботодавцю всіх майнових прав на твір, створений ним у порядку виконання трудового договору, працівник втрачає ці права, залишаючись носієм особистих немайнових прав.

25. За створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) або цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. При цьому трудовим договором між ними може передбачатися умова щодо укладення цивільно-правового договору про створення об'єкта авторського права і (або) суміжних прав та обов'язок працівника щодо сповіщення про створення такого об'єкта.

Виплата працівникові заробітної плати не є тотожною виплаті йому авторської винагороди за створений твір у зв'язку з виконанням трудового договору, оскільки заробітна плата — це винагорода за виконану роботу залежно від певних умов, а авторська винагорода — це всі види винагород або компенсацій, що виплачуються авторам за використання їх творів, які охороняються в межах, встановлених авторським правом. У разі, коли між сторонами не досягнуто згоди щодо розміру авторської винагороди, суди при обчисленні такої винагороди мають керуватися положеннями постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав».

26. Об'єктами авторського права, що охороняється законом, також є складені твори. Такими творами можуть бути збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії, антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добором або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини. Включення твору як складової частини складеного твору можливе лише з дозволу автора та інших осіб, які володіють авторськими правами на цей твір. Винятком з цього правила є використання в газетах, журналах та інших періодичних виданнях творів авторів, які перебувають у трудових (службових) відносинах з видавцем, який володіє майновими правами на службовий твір автора.

Автори творів, включених до складеного твору, мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо інше не передбачено договором щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності з упорядником збірника.

Авторське право упорядника збірника не перешкоджає іншим особам здійснювати самостійний

підбір або розташування тих самих творів та (або) інших даних для створення своїх творів.

Виключні права на використання енциклопедій, енциклопедичних словників, періодичних збірників, збірників наукових праць, газет, журналів та інших періодичних видань належать видавцям, проте автори творів, включених до таких видань, зберігають виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому, якщо інше не передбачено договором.

27. Твори, створені в результаті перекладу, адаптації, аранжування або іншої переробки існуючих творів, відносяться до похідних творів, якщо при їх створенні була здійснена творча переробка або творчий переклад іншого існуючого твору.

Авторське право перекладачів і (або) авторів інших похідних творів не перешкоджає іншим особам здійснювати свої переклади і переробки тих самих творів.

Автору твору належить виключне право дозволяти як перекладати його твір, так і випускати у світ переклади творів (частина перша статті V Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 року).

Разом з тим до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами аудіовізуальних творів (стаття 1 Закону № 3792-ХІІ).

Оприлюднення або інше використання похідного твору з порушенням авторських прав автора основного твору чи майнових прав спадкоємців або інших осіб, які на законних підставах набули таких прав від автора (пункти 5 та 6 частини третьої статті 15, частина перша статті 20 Закону № 3792-ХІІ), тягне за собою передбачену законодавством України відповідальність.

28. Суміжне право виникає: на виконання — з моменту першого його здійснення; на фонограму чи відеограму — з моменту її вироблення; на передачу (програму) організації мовлення — з моменту її першого здійснення. Для виникнення і здійснення суміжних прав не вимагається будь-яких формальностей. Об'єкти суміжних прав підлягають правовій охороні незалежно від їх призначення, змісту, цінності тощо.

29. Первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення.

Особисті немайнові права виконавців та права на ім'я (назву) виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення є невідчужуваними.

Майнові права на об'єкти суміжних прав можуть передаватися (відчужуватися) повністю або частково відповідно до договору чи закону.

Особи, які здійснювали лише технічні функції в процесі виконання твору, виготовлення фонограм

чи відеограм або здійснення передачі організації мовлення (освітлювачі, звукоформлювачі тощо), не набувають прав інтелектуальної власності на об'єкти суміжних прав.

30. Вільне використання об'єктів авторського і (або) суміжних прав без згоди суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і без виплати їм винагороди допускається лише у випадках, передбачених законом. Зокрема, якщо фонограми, відеограми чи їх примірники введені виробником фонограми (відеограми) чи за його згодою у цивільний оборот шляхом їх першого продажу в Україні, то допускається їх наступне розповсюдження шляхом продажу, дарування тощо без згоди виробника фонограми (відеограми) чи його правонаступника і без виплати йому винагороди. Проте й у цьому випадку право здавання таких примірників фонограм (відеограм) у майновий найм чи комерційний прокат залишається виключно правом виробника фонограми (відеограми).

Судам слід враховувати, що вільне використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав може здійснюватись виключно з додержанням вимог законодавства.

31. Розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є поданням творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором відповідно до пункту 9 частини третьої статті 15 Закону № 3792-ХІІ, тобто таке розміщення є правомірним лише з дозволу автора чи іншої особи, яка має авторське право. Згідно зі статтею 1 Закону № 3792-ХІІ відтворенням є виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може читувати комп'ютер.

Якщо у зв'язку з таким розміщенням у мережі Інтернет порушуються майнові права суб'єкта авторського права, визначені статтею 15 Закону № 3792-ХІІ, то це дає підстави для судового захисту авторського права (пункт «а» статті 50 Закону № 3792-ХІІ).

При вирішенні відповідних спорів суд повинен установити, чи перебуває веб-сайт та розміщена на ньому інформація в розпорядженні особи, якій пред'явлено позовні вимоги, а також чим підтверджується факт порушення нею авторського права.

Дані про власника веб-сайта можуть бути вилучені відповідно до положень ЦПК в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Неправомірне зберігання копії комп'ютерної програми в пам'яті електронного засобу (комп'ютера тощо) є порушенням майнового авторського права.

32. Допускається без дозволу автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати авторської винагороди відтворювати виключно в особистих цілях або для звичайного кола сім'ї попередньо правомірно оприлюднені твори, крім випадків, перелічених у частині першій статті 25 Закону № 3792-ХІІ.

Твори і виконання, зафіксовані у фонограмах, відеограмах, їх примірниках, а також аудіовізуальні твори та їх примірники допускається відтворювати, тобто виготовляти їх примірники (стаття 1 Закону № 3792-ХІІ), у домашніх умовах виключно в особистих цілях або для кола сім'ї без дозволу автора (авторів), виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, але з виплатою їм винагороди. Особливості виплати винагороди у цьому випадку визначені статтею 42 Закону № 3792-ХІІ.

Вирішуючи питання про те, чи відносяться особи до кола сім'ї, необхідно враховувати конкретні обставини справи (зокрема, не лише родинні відносини цих осіб, але й характер їхніх взаємовідносин, які свідчать про тривалі стосунки й особисті спілкування, та інші важливі обставини, що дозволяють стверджувати про існування спільних інтересів).

Ретрансляція провайдерами телерадіопрограм та передач мовлення є їх повторним публічним сповіщенням, а тому обов'язковим є одержання відповідної згоди суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав на використання твору, виконання, фонограми, відеограми та виплата винагороди відповідним суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав (статті 15, 35, 36, 39, 40, 43 Закону № 3792-ХІІ).

33. Автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього має право на справедливу винагороду за оприлюднення і кожне публічне виконання, показ, демонстрацію чи сповіщення аудіовізуального твору, його здавання у майновий найм і (або) комерційний прокат його примірників (частина друга статті 17 Закону № 3792-ХІІ). У випадку невиплати такої винагороди він має право лише на її отримання і не має права вимагати виплат, передбачених статтею 52 Закону № 3792-ХІІ.

34. Суб'єкт авторських і (або) суміжних прав може передати свої майнові права будь-якій іншій особі повністю чи частково.

До договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в частині, не врегульованій спеціальними нормами, застосовуються загальні положення про правочини (глава 16 ЦК) та про договори (глави 52 та 53 ЦК).

Правові наслідки недодержання письмової форми договору визначені ЦК. Проте законом можуть бути встановлені випадки, в яких зазначений вище договір може укладатися усно. Зокрема, в усній формі може укладатися договір про використання (опублікування) твору в пері-

одичних виданнях (газетах, журналах тощо) (частина перша статті 33 Закону № 3792-ХІІ).

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними (частина п'ята статті 1109 ЦК).

Оскільки інститут ліцензійного договору передбачає надання дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності, судам слід враховувати, що правоволодільцем можуть надаватися виключні, одиничні, невиключні ліцензії, а також ліцензії іншого виду, що не суперечить закону. При цьому права на використання твору, що надаються за ліцензійним договором, вважаються невиключними, якщо в договорі не передбачено надання виключних прав на використання твору (частина шоста статті 32 Закону № 3792-ХІІ, частина четверта статті 1109 ЦК).

35. При отриманні кількома спадкоємцями за законом чи за заповітом майнового авторського права і (або) суміжних прав без виділення конкретних спадкових об'єктів авторського права і (або) суміжних прав слід мати на увазі, що в даному випадку у спадкоємців виникає обсяг повноважень відносно спадкових прав на спільне використання всіх творів і (або) об'єктів суміжних прав як при здійсненні права інтелектуальної власності, яке належить кільком особам. Порядок використання таких прав визначається відповідно до статті 428 ЦК.

Права, що перейшли до спадкоємців, складають одне ціле, і жоден із спадкоємців не вправі без достатніх для цього підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору.

Винагорода за використання твору розподіляється між спадкоємцями відповідно до часток у спадщині.

36. При обчисленні строків охорони авторського права і (або) суміжних прав необхідно мати на увазі, що ці строки визначаються за законодавством, яке діяло на момент виникнення прав з урахуванням наступних законодавчих змін (пункти 4 і 5 Прикінцевих положень Закону № 3792-ХІІ).

Строк дії майнових прав автора на твір спливає через сімдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом. Це положення застосовується до твору в цілому незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле, чи складається із частин, кожна з яких має самостійне значення (стаття 28 Закону № 3792-ХІІ). У разі, коли весь твір публікується (оприлюднюється) не водночас, а послідовно у часі томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору (частина п'ята статті 28 Закону № 3792-ХІІ).

Строк дії суміжних майнових прав спливає через п'ятдесят років, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком здійснення першого запису виконання, опублікування фонограми (відеограми), першого здійснення передачі (програми) організації мовлення (з урахуванням особливостей, передбачених статтею 456 ЦК).

Будь-яка особа, яка після закінчення строку охорони авторського права по відношенню до неопрілюдненого твору вперше його оприлюднює, користується захистом, що є рівноцінним захисту майнових прав автора. Строк охорони цих прав становить двадцять п'ять років від часу, коли твір був вперше оприлюднений.

37. Закінчення строку дії авторського права на твори означає їх перехід у суспільне надбання. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора, передбачених статтею 14 Закону № 3792-ХІІ.

38. Перераховані в статті 16 ЦК загальні способи захисту цивільних прав та інтересів поширюються на захист авторського права і (або) суміжних прав.

Зазначений перелік не є вичерпним, оскільки в частині другій цієї ж статті ЦК зазначається, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Спеціальні способи захисту передбачені статтею 432 ЦК та статтею 52 Закону № 3792-ХІІ. Це, зокрема, компенсація, відшкодування моральної шкоди при порушенні майнових прав, конфіскація контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм та програм мовлення; вимога публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень.

39. Вибір способу захисту порушеного права належить позивачу — суб'єкту авторського права і (або) суміжних прав.

Згідно з положеннями статті 52 Закону № 3792-ХІІ у разі порушення авторського права і (або) суміжних прав можливим є одночасне застосування кількох передбачених зазначеною статтею способів цивільно-правового захисту таких прав, у тому числі й у різних судових провадженнях.

40. Згідно з пунктом 9 частини другої статті 16 ЦК, пунктом «в» частини першої статті 52 Закону № 3792-ХІІ суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав можуть звернутись до суду з вимогою про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення цих прав. Моральна шкода полягає, зокрема: в приниженні гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї, а її

відшкодування здійснюється грішми, іншим майном або в інший спосіб (стаття 23 ЦК).

При розгляді відповідних справ судам необхідно враховувати роз'яснення, викладені в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди».

41. Згідно з пунктом «г» частини першої статті 52 Закону № 3792-ХІІ суб'єкт авторського права і (або) суміжних прав вправі подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсації.

Відповідно до пункту 2 частини другої статті 22 ЦК упущеною вигодою є доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене. Таким чином, у визначенні розміру збитків у частині упущеної вигоди судам слід виходити з показників, які звичайно характеризують доходи суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав.

При вирішенні відповідних спорів слід мати на увазі положення абзацу другої частини третьої статті 22 ЦК, згідно з яким якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право.

42. Відповідно до пункту «г» частини першої статті 52 Закону № 3792-ХІІ суб'єкт авторського права і (або) суміжних прав має право вимагати виплату компенсації замість відшкодування збитків або стягнення доходу.

При вирішенні відповідних спорів судам слід мати на увазі, що компенсація підлягає виплаті у разі доведення факту порушення майнових прав суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а не розміру заподіяних збитків. Таким чином, для задоволення вимоги про виплату компенсації достатньо наявності доказів вчинення особою дій, які визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав. Для визначення суми такої компенсації, яка є адекватною порушенню, суд має дослідити: факт порушення майнових прав та яке саме порушення допущено; об'єктивні критерії, що можуть свідчити про орієнтовний розмір шкоди, завданої неправомірним кожним окремих використанням об'єкта авторського права і (або) суміжних прав; тривалість та обсяг порушень (одноразове чи багаторазове використання спірних об'єктів); розмір доходу, отриманий унаслідок правопорушення; кількість осіб, право яких порушено; наміри відповідача; можливість відновлення попереднього стану та необхідні для цього зусилля тощо.

При цьому слід враховувати загальні засади цивільного законодавства, встановлені статтею 3 ЦК, зокрема справедливість, добросовісність та розумність. Відповідні мотиви визначення розміру компенсації повинні бути наведені в судовому рішенні.

Розмір компенсації визначається судом виходячи з позовних вимог, однак не може бути меншим від 10 і не може перевищувати 50 000 мінімальних заробітних плат (пункт «г» частини другої статті 52 Закону № 3792-ХІІ), які встановлені законом на час ухвалення рішення у справі.

43. Під контрафактними примірниками твору, фонограми, відеограми, програм організації мовлення розуміються примірники об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, які виготовлені, відтворені, опубліковані і (або) розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав (особистих немайнових і (або) майнових), у тому числі примірники захищених в Україні зазначених об'єктів, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, зокрема з країн, у яких ці об'єкти ніколи не охоронялися або перестали охоронятися.

До контрафактних примірників відносяться й примірники правомірно обнародованих об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких видалена або неправомірно нанесена інформація про суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а також примірники таких об'єктів, що перевищують кількість примірників (тираж), передбачену договором щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, або розповсюджуються на території, не передбаченій договором, виготовлені на іншому матеріальному носії, ніж передбачено в договорі,

а також примірники, отримані шляхом видозміни об'єктів авторського права і (або) суміжних прав.

44. Відповідно до пункту «б» статті 50 Закону № 3792-ХІІ розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організації мовлення є порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту.

Особа, яка розповсюджує об'єкти авторського права і (або) суміжних прав без дозволу суб'єкта такого права, несе відповідальність за порушення виключних прав на цей твір і в тому випадку, коли контрафактну продукцію нею отримано за договорами з третіми особами.

45. За змістом частини четвертої статті 52 Закону № 3792-ХІІ суд може з власної ініціативи, тобто незалежно від заявлених вимог, постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких установлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. Проте вилучені контрафактні примірники творів (у тому числі комп'ютерні програми і бази даних), фонограм, відеограм, програм мовлення на вимогу особи, яка є суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і права якої порушено, можуть бути передані цій особі. Якщо ця особа не вимагає такої передачі, то контрафактні примірники підлягають знищенню, а матеріали і обладнання, що використовувалися для відтворення контрафактних примірників, підлягають відчуженню із перерахуванням виручених коштів до Державного бюджету України.

Про внесення змін до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства»

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 4 червня 2010 року № 8*

Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є** :

Внести до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» такі зміни:

1) в абзаці третьому пункту 5 слова «номер каналу зв'язку, його вид» замінити словами «номери каналів зв'язку, їх види»;

2) в абзаці другому пункту 13 слово «каналу» замінити словом «каналів»;

3) в абзаці другому пункту 15 слова «номер каналу зв'язку» замінити словами «номери каналів зв'язку».

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Преамбулою Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» передбачено, що страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Статтею 5 цього Закону визначено основні принципи страхування від нещасного випадку, якими, зокрема, є обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю; обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків; формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі; диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві; цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Згідно з частинами 4, 5 ст. 6 зазначеного Закону суб'єктом страхування є страховик — Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Таким чином, страхування від нещасного випадку на виробництві є обов'язковим особистим страхуванням.

Статтею 999 ЦК України передбачено, що законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування). До відносин, що впливають із обов'язкового страхування, застосовуються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено актами цивільного законодавства.

У ст. 993 ЦК України зазначено, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Відповідно до цієї норми до страховика переходить право вимоги про відшкодування шкоди до особи, відповідальної за завдані збитки, лише в разі виплати страхового відшкодування за договором майнового страхування. У разі проведення страхових виплат за договором особистого страхування (життя, здоров'я, працездатності, пенсійного забезпечення) таке право вимоги страховика до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, не передбачено

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 12 березня 2009 р.

(в и т я г)

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, розглянувши в судовому засіданні цивільну справу за позовом відділення виконавчої дирекції Фонду соціального

страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Кіровограді (далі — відділення Фонду, Фонд відповідно) до І. про відшкодування шкоди за скаргою

відділення Фонду про перегляд у зв'язку з винятковими обставинами рішення Апеляційного суду Кіровоградської області від 19 лютого 2008 р. та ухвали Верховного Суду України від 9 липня 2008 р., встановила таке.

У серпні 2007 р. відділення Фонду звернулося до суду із зазначеним позовом, посилаючись на те, що 14 серпня 2005 р. у відкритому акціонерному товаристві «Кіровоградолія» (далі — ВАТ) трапився груповий нещасний випадок, у результаті якого постраждали відповідач І., П. і В. Відділення Фонду призначило й виплатило страхове відшкодування потерпілому В. та сім'ї потерпілого П., який помер унаслідок травм. Оскільки Кіровський районний суд м. Кіровограда вироком від 23 березня 2006 р. визнав І. винним у вчиненні злочину за ч. 2 ст. 271 КК, позивач вважав, що І. зобов'язаний відшкодувати відділенню Фонду в порядку регресу витрати з виплати потерпілим страхового відшкодування в розмірі 147 тис. 131 грн.

Кіровський районний суд м. Кіровограда рішенням від 4 грудня 2007 р. позов відділення Фонду задовольнив.

Апеляційний суд Кіровоградської області рішенням від 19 лютого 2008 р. рішення місцевого суду від 4 грудня 2007 р. скасував, у задоволенні позову відмовив.

Верховний Суд України ухвалою від 9 липня 2008 р. касаційну скаргу відділення Фонду відхилив, рішення Апеляційного суду Кіровоградської області від 19 лютого 2008 р. залишив без змін.

Відділення Фонду звернулося до Верховного Суду України зі скаргою про перегляд рішення Апеляційного суду Кіровоградської області від 19 лютого 2008 р. та ухвали Верховного Суду України від 9 липня 2008 р. у зв'язку з винятковими обставинами з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одного й того самого положення матеріального права — ч. 1 ст. 1191 ЦК — до правовідносин сторін за договором особистого страхування.

На підтвердження неоднакового застосування зазначених правових норм скаржник навів ухвалу Верховного Суду України від 16 квітня 2008 р., в якій за аналогічних обставин по-іншому вирішено питання щодо можливості застосування регресу до винної особи.

Відповідно до ст. 354 ЦПК підставами оскарження у зв'язку з винятковими обставинами є неоднакове застосування судом касаційної інстанції одного й того самого положення закону, а також визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.

Розглянувши скаргу, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду

України встановила, що в цьому випадку касаційний суд неоднаково застосував положення гл. 67 ЦК, ч. 1 ст. 1191 ЦК до правовідносин, що виникли з договору особистого страхування, укладеного на підставі Закону від 23 вересня 1999 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105-XIV).

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції одних і тих самих норм права, колегія суддів виходила з такого.

У справі, що розглядалася судом, встановлено, що 14 серпня 2005 р. у ВАТ стався груповий нещасний випадок на виробництві, унаслідок якого від отриманих травм помер П., висновком Медико-соціальної експертної комісії від 28 березня 2006 р. В. визнано інвалідом 1 групи, постраждав також і сам відповідач І. Відділення Фонду виплатило страхове відшкодування В. на загальну суму 48 тис. 274 грн, а членам сім'ї потерпілого П. — на загальну суму 98 тис. 856 грн. Кіровський районний суд м. Кіровограда вироком від 23 березня 2006 р. визнав І. винним у порушенні правил охорони праці та засудив за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 271 КК.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд виходив із того, що підстав для стягнення з відповідача на користь відділення Фонду коштів, сплачених останнім як страховиком потерпілим від нещасного випадку, не було, оскільки положення ст. 1191 ЦК не підлягають застосуванню до таких правовідносин.

Перевіряючи зазначене рішення в касаційному порядку, Верховний Суд України правомірно залишив його без змін відповідно до вимог ст. 337 ЦПК.

Так, згідно з ч. 1 ст. 1191 ЦК особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом.

Зазначена норма, яка міститься в гл. 82 ЦК і регулює правовідносини щодо відшкодування шкоди, передбачає право регресу особи в разі, якщо вона відшкодувала потерпілому шкоду, завдану іншою особою в рамках деліктних правовідносин між нею та потерпілим.

Водночас правовідносини, пов'язані зі страхуванням різних видів, регулюються нормами гл. 67 ЦК.

Відповідно до ст. 980 ЦК предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з: 1) життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забез-

печенням (особисте страхування); 2) володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); 3) відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності).

Статтею 999 ЦК передбачено, що законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування). До відносин, що впливають із обов'язкового страхування, застосовуються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено актами цивільного законодавства.

У ст. 993 ЦК зазначено, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Відповідно до цієї норми до страховика переходить право вимоги про відшкодування шкоди до особи, відповідальної за завдані збитки, лише в разі виплати страхового відшкодування за договором майнового страхування. У разі проведення страхових виплат за договором особистого страхування (життя, здоров'я, працездатності, пенсійного забезпечення) таке право вимоги страховика до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, не передбачено.

Зазначений висновок ґрунтується на комплексному аналізі норм статей 512, 993, 999 ЦК, положень Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (Закон від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР з наступними змінами; далі — Основи) та Закону № 1105-XIV.

Ці закони визначають принципи й загальні правові, фінансові, організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян та, зокрема, правову основу, економічні механізми й організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Відповідно до статей 6, 20 Основ страховиками є цільові страхові фонди, які беруть на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків та надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг при настанні страхових випадків. Основними джерелами коштів державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб.

В Основах також передбачено право страховика припинити виплати і надання соціальних

послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням застрахованій особі з підстав, зазначених у ст. 27 цього закону, та право неналежного страховика, який здійснив виплати застрахованій особі, звернутися до належного страховика з вимогою про відшкодування понесених ним витрат.

Преамбулою Закону № 1105-XIV передбачено, що страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Статтею 5 цього Закону визначено основні принципи страхування від нещасного випадку, якими, зокрема, є обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю; обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків; формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі; диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві; цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Згідно з частинами 4, 5 ст. 6 зазначеного Закону суб'єктом страхування є страховик — Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Таким чином, страхування від нещасного випадку на виробництві є обов'язковим особистим страхуванням.

Ні Основи, ні Закон № 1105-XIV, ні норми гл. 67 ЦК не передбачають право страховика, який сплатив страхове відшкодування потерпілій особі, застрахованій за договором загальнообов'язкового державного соціального страхування за цим Законом, на звернення з вимогою до винної особи про відшкодування сплачених застрахованому страхових сум.

Крім того, задоволення таких вимог означало б заміну сторін у зобов'язанні, в якому права застрахованої особи на отримання відшкодування перейшли б до страховика, тоді як відповідно до ст. 515 ЦК не допускається заміна кредитора у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Оскільки дія Закону № 1105-XIV поширюється виключно на застрахованих осіб, страхувальни-

ків та страховика й цим Законом, а також іншими нормативно-правовими актами не врегульовано правовий механізм відносин Фонду як страховика з іншими особами, відповідальними за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю застрахованої особи, то до таких правовідносин підлягають застосуванню загальні положення ЦК щодо страхування.

З урахуванням наведеного та з огляду на положення статей 993, 999 ЦК, зазначеного Закону та Основ Фонд як страховик за обов'язковим особистим страхуванням не має права вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди потерпілому, а тому рішення апеляційного суду й ухвала суду касаційної інстанції є законними й обґрунтованими.

Відповідно до ч. 4 ст. 357, п. 1 ч. 1 ст. 358 ЦПК, розглядаючи справу в порядку провадження у

зв'язку з винятковими обставинами, Верховний Суд України має право постановити ухвалу про відхилення скарги і залишення рішення, ухвали без змін, якщо визнає, що судові рішення ухвалено з додержанням норм матеріального та процесуального права.

З наведених мотивів підстав для скасування рішення апеляційного суду та ухвали Верховного Суду України щодо залишення цього рішення без змін не вбачається.

Керуючись статтями 358, 359 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України скаргу відділення Фонду відхилила: рішення Апеляційного суду Кіровоградської області від 19 лютого 2008 р. та ухвалу Верховного Суду України від 9 липня 2008 р. залишила без змін.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Вищий адміністративний суд України, повертаючи здану на пошту касаційну скаргу у зв'язку з пропуском строку на касаційне оскарження, не застосував правила ч. 9 ст. 103 КАС України та вважав днем подання скарги дату її реєстрації в суді, внаслідок чого дійшов помилкового висновку, що позивач пропустив такий строк

ПОСТАНОВА

Іменем України

21 жовтня 2009 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши за винятковими обставинами в порядку письмового провадження за скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «Бізнес-центр Васма» (далі — ТОВ) справу за його позовом до державної податкової інспекції у Київському районі м. Одеси (далі — ДПІ) про визнання нечинними податкових повідомлень-рішень та податкової вимоги, **в с т а н о в и л а:**

У квітні 2007 р. ТОВ «звернулося до суду з позовом, в якому просило визнати нечинними прийняті ДПІ податкові повідомлення-рішення від 20 липня 2006 р. № 0003371501/0, від 19 жовтня 2006 р. № 0003371501/1, від 19 листопада 2006 р. № 0003371501/2 та першу податкову вимогу від 14 грудня 2006 р. № 1/146.

Господарський суд Одеської області постановою від 5 липня 2007 р. позов задовольнив.

Одеський апеляційний адміністративний суд постановою від 3 лютого 2009 р. постанову суду першої інстанції скасував та прийняв нову — про відмову в задоволенні позовних вимог.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 19 червня 2009 р. касаційну скаргу ТОВ на зазначену постанову Одеського апеляційного ад-

міністративного суду повернув, мотивувавши це тим, що її подано із пропуском місячного строку на касаційне оскарження, а заява про його поновлення від останнього не надійшла.

У скарзі до Верховного Суду України ТОВ порушило питання про скасування ухвали Вищого адміністративного суду України та направлення справи до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги, пославшись на неоднакове порівняно з іншими справами застосування однієї й тієї самої норми права — ст. 212 КАС.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Однією з основних засад судочинства, визначеною п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом.

У ч. 2 ст. 212 КАС зазначено, що касаційна скарга на судові рішення подається протягом одного місяця після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, передбачених цим Кодексом, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до ст. 160 цього Кодексу — з дня складення постанови в повному обсязі.

* Публікується повний текст судових рішень з незначною редакційною правкою.

З матеріалів справи вбачається, що постанова Одеського апеляційного адміністративного суду від 3 лютого 2009 р. складена у повному обсязі 9 лютого 2009 р. Таким чином, з урахуванням положень частин 1 і 3 ст. 103 КАС перебіг строку касаційного оскарження цієї постанови розпочався 10 лютого 2009 р.

Відповідно до ч. 9 зазначеної статті строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

Касаційна скарга ТОВ передана кур'єрській службі доставки для відправки до Вищого адміністративного суду України 10 березня 2009 р.

Касаційний суд при встановленні дати подання скарги взяв до уваги не день, в який скаргу здано на пошту, а день її реєстрації в суді — 11 березня 2009 р. При цьому не врахував, що день

9 березня 2009 р. був вихідним, внаслідок чого дійшов помилкового висновку, що позивач пропустив строк касаційного оскарження.

Допущене Вищим адміністративним судом України порушення вимог чинного процесуального законодавства є підставою для скасування оскаржуваної ухвали і направлення справи до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу ТОВ задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 19 червня 2009 р. скасувати, справу направити до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 111⁷ ГПК, переглядаючи в касаційному порядку судові рішення, касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права і не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти їх.

Вдавшись до переоцінки доказів, які є в матеріалах справи, та поставивши під сумнів висновки, зроблені судами першої та апеляційної інстанцій, Вищий господарський суд України вийшов за межі своїх повноважень, у зв'язку з чим оскаржувана постанова цього суду підлягає скасуванню

ПОСТАНОВА

Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 29 вересня 2009 р.

(в и т я з)

У жовтні 2008 р. відкрите акціонерне товариство по газопостачанню та газифікації «Дніпрогаз» (далі — ВАТ) звернулося до Господарського суду з позовом до закритого акціонерного товариства «Укргаз-Енерго» (далі — ЗАТ) про стягнення заборгованості за договором про надання послуг з транспортування природного газу від 27 лютого 2007 р. № 19/66/Тр-07 в сумі 9 млн 816 тис. 429 грн, із яких: 8 млн 45 тис. 20 грн — основний борг, 913 тис. 36 грн — пеня за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань, 713 тис. 334 грн — інфляційні збитки, 145 тис. 38 грн — 3 % річних від простроченої суми.

Позов мотивовано тим, що за укладеним 27 лютого 2007 р. між ВАТ та ЗАТ договором позивач надав відповідачу послуги з транспортування

належного останньому газу, що підтверджено актами приймання-передачі. За надані в січні—лютому 2008 р. послуги за цим договором відповідач не розрахувався.

3 листопада 2008 р. в порядку ст. 22 ГПК позивач збільшив позовні вимоги в частині стягнення штрафних санкцій та остаточно просив стягнути з відповідача 8 млн 45 тис. 20 грн основного боргу, 913 тис. 36 грн пені за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань, 801 тис. 829 грн інфляційних збитків, 165 тис. 637 грн — 3 % річних від простроченої суми, а всього 9 млн 925 тис. 523 грн.

Відповідач проти позову заперечив, пославшись на те, що заборгованість з оплати послуг виникла внаслідок невиконання позивачем своїх

договірних зобов'язань щодо надання рахунків-фактур, що зумовило порушення умов договору відповідачем.

Господарський суд м. Києва рішенням від 2 грудня 2008 р. позов задовольнив частково: постановив стягнути із ЗАТ на користь ВАТ 8 млн 45 тис. 20 грн основного боргу, 913 тис. 36 грн пені, 790 тис. 454 грн суми, на яку збільшився борг внаслідок інфляційних процесів, 163 тис. 153 грн — 3 % річних від простроченої суми, 25 тис. 464 грн витрат з оплати державного мита, 118 грн витрат за інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. В іншій частині позовних вимог відмовлено.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 19 березня 2009 р. рішення Господарського суду м. Києва від 2 грудня 2008 р. залишив без змін.

Вищий господарський суд України постановою від 8 липня 2009 р. зазначену постанову апеляційного та рішення місцевого суду скасував, а справу направив до Господарського суду м. Києва на новий розгляд в іншому складі суду.

Колегія суддів Верховного Суду України ухвалою від 3 вересня 2009 р. за касаційною скаргою ВАТ порушила провадження з перегляду в касаційному порядку цієї постанови Вищого господарського суду України.

У касаційній скарзі ВАТ просило скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України з підстав виявлення різного застосування цим судом одного й того ж положення закону в аналогічних справах та неправильного застосування ним норм матеріального й процесуального права.

Перевіривши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що 27 лютого 2007 р. ВАТ (виконавець) та ЗАТ (замовник) уклали договір про надання послуг з транспортування природного газу № 19/66/Тр-07, згідно з умовами якого виконавець зобов'язувався прийняти та транспортувати природний газ системою розподільчих газопроводів, що знаходяться в зоні обслуговування та/або користуванні ВАТ, від пунктів приймання-передачі газу — газорозподільних станцій на магістральних трубопроводах та/або пунктів виміру витрат газу в районах видобутку газу на території України до пунктів призначення — місця входу газопроводу на територію споживача або від точки балансового розмежування газопроводів споживачів для технічної передачі визначеним замовником та доведеним (підтвердженим) до виконавця через об'єднане диспетчерське управління дочірньої

компанії Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» — «Укртрансгаз» — споживачам, здійснювати облік такого газу, а замовник зобов'язувався відповідно до умов договору оплатити надані виконавцем послуги з транспортування газу.

Згідно з пунктами 4.1 та 4.2 цього договору надання послуг з транспортування газу щомісячно оформлюється замовником і виконавцем шляхом складання акта здачі-приймання послуг з транспортування газу. Надання послуг з технічного приймання-передачі газу в пунктах приймання-передачі та пунктах призначення оформлюється замовником і виконавцем шляхом складання акта здачі-приймання послуг з технічного приймання-передачі газу в пунктах приймання-передачі та пунктах призначення.

Відповідно до п. 6.2 договору остаточний розрахунок здійснюється на підставі рахунків-фактур, виставлених виконавцем замовнику на підставі актів, зазначених в пунктах 4.1 та 4.2 цього договору, до 15-го числа місяця, наступного за звітним.

На виконання умов договору сторони підписали акти № УТГ-000867 та № УТГ-000864 здачі-приймання послуг з технічного приймання-передачі та транспортування природного газу за січень та лютий 2008 р.

Таким чином, відповідно до зазначених актів у січні—лютому 2008 р. позивач надав відповідачу послуги з транспортування газу на суму 8 млн 34 тис. 586 грн, а згідно з п. 5.3 договору відповідач зобов'язаний сплати позивачу 10 тис. 344 грн винагороди за надання послуг з технічного приймання-передачі газу.

За надані послуги з транспортування природного газу відповідач не розрахувався, у зв'язку з чим позивач звернувся до суду про стягнення з відповідача основного боргу, 3 % річних, інфляційних витрат та пені.

Проаналізувавши умови договору та належно оцінивши зібрані у справі докази, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильного висновку про те, що рахунок-фактура є документом, який містить тільки платіжні реквізити, на які потрібно перерахувати кошти; ненадання рахунку-фактури не є відкладальною умовою у розумінні ст. 212 ЦК та не є простроченням кредитора в розумінні ст. 613 ЦК; а отже, наявність або відсутність рахунку-фактури не звільняє відповідача від обов'язку сплатити надані послуги з транспортування природного газу.

Пославшись на те, що суди не досліджували питання про виконання позивачем своїх договірних зобов'язань щодо виставлення рахунків-фактур для проведення відповідачем оплати наданих за договором послуг з транспортування

природного газу, Вищий господарський суд України скасував прийняті у справі судові рішення.

Відповідно до ст. 111⁷ ГПК, переглядаючи в касаційному порядку судові рішення, касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права і не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково їх перевіряти.

Вдавшись до переоцінки доказів, які є в матеріалах справи, та поставивши під сумнів висновки, зроблені судами першої та апеляційної інстанцій, Вищий господарський суд України вийшов за межі своїх повноважень, у зв'язку з чим оскаржувана постанова підлягає скасуванню.

З огляду на положення статей 6, 8 Конституції України, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України не визнала за необхідне

направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням статей 125, 129 Основного Закону, статей 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» щодо визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законних судових рішень. Наведений у ст. 111¹⁸ ГПК перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не є процесуальною перешкодою для залишення в силі Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України постанови Київського апеляційного господарського суду від 19 березня 2009 р.

Керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ВАТ задовольнила: постанову Вищого господарського суду України від 8 липня 2009 р. скасувала, а постанову Київського апеляційного господарського суду від 19 березня 2009 р. залишила без змін.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», якщо особу звільнено від відбування покарання на підставі акту амністії, при призначенні покарання за вчинення нового злочину ст. 71 КК України застосовується лише у тому випадку, коли внаслідок акту амністії невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням. У разі звільнення особи від подальшого відбування покарання призначення покарання за вчинення нового злочину за правилами ст. 71 КК України не допускається

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 28 січня 2010 р.
(в и т я г)*

Центральний районний суд м. Миколаєва вироком від 31 липня 2007 р. засудив Г. до позбавлення волі: за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 Кримінального кодексу України (далі – КК) на два роки, за ч. 1 ст. 309 КК на один рік, на підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів на два роки, а на підставі ст. 71 КК частково приєднав два місяці невідбутого покарання за попереднім вироком і остаточно призначив два роки два місяці позбавлення волі.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

За наведених у вирокі обставин Г. засуджено за те, що він 25 лютого 2006 р. приблизно о 14 год.

30 хв. придбав у невстановленої особи наркотичну речовину канабіс, яку зберігав при собі без мети збуту. Цього ж дня Г. затримали працівники міліції, які під час його огляду вилучили зазначену наркотичну речовину у висушеному вигляді вагою 7 г.

Крім того, 13 березня 2006 р. приблизно о 23 год. 20 хв. Г. за попередньою змовою з Б., щодо якого винесено обвинувальний вирок, намагалися таємно викрасти литу чавунну огорожу вартістю 1 тис. 60 грн, проте не довели свій умисел до кінця з причин, які не залежали від їх волі, оскільки були затримані працівниками міліції.

У касаційній скарзі засуджений Г. зазначав, що суд безпідставно застосував положення ст. 71 КК, оскільки за попереднім вироком його звільнили на підставі акту амністії. У зв'язку з цим просив вирок змінити і виключити з нього вказівку щодо застосування положення ст. 71 КК.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Із матеріалів кримінальної справи вбачається, що 12 серпня 2003 р. Заводський районний суд м. Миколаєва засудив Г. за ч. 2 ст. 186 КК із застосуванням ст. 69 КК на три роки позбавлення волі.

Арбузинський районний суд Миколаївської області постановою від 6 липня 2005 р. звільнив Г. від подальшого відбування покарання на підставі п. «б» ст. 3 Закону від 31 травня 2005 р. № 2591-IV «Про амністію».

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення

судами кримінального покарання», якщо особу звільнено від відбування покарання на підставі акту амністії, при призначенні покарання за вчинення нового злочину ст. 71 КК застосовується лише в тому випадку, коли внаслідок акту амністії невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням.

Оскільки Г. на підставі п. «б» ст. 3 Закону № 2591-IV було звільнено від подальшого відбування покарання, то застосування судом положень ст. 71 КК є помилковим, а тому призначення покарання із застосуванням цієї статті підлягає виключенню з вироку суду.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 31 липня 2007 р. щодо Г. змінити; виключити застосування до нього ст. 71 КК і вважати його засудженим за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК на два роки позбавлення волі, за ч. 1 ст. 309 КК на один рік позбавлення волі, а на підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно на два роки позбавлення волі.

Згідно з ч. 2 ст. 93 КПК України при визнанні підсудного винним суд постановляє стягнути з нього судові витрати. У тому разі, якщо винними буде визнано декількох осіб, суд постановляє, в якому розмірі повинні бути стягнені витрати з кожного з них, ураховуючи при цьому ступінь вини та майновий стан засуджених.

Вирок суду змінено, оскільки суд помилково стягнув судові витрати солідарно з обох засуджених

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 28 січня 2010 р.
(в и т я г)

Апеляційний суд Донецької області вироком від 13 жовтня 2009 р. засудив В. та З. (кожного) за пунктами 4, 6, 12 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі — КК) на 14 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, за ч. 4 ст. 187 КК на 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, а на підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів остаточно на 14 років шість місяців позбавлення волі з конфіскацією всього майна.

Суд постановив стягнути солідарно із засуджених на користь Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в Донецькій області (далі — Центр) 911 грн судових витрат, пов'язаних з проведенням судово-дактилоскопічної та судово-трасологічних експертиз.

В. та З. визнано винними в тому, що вони вранці 17 травня 2008 р. обманним шляхом про-

никли в будинок, у якому проживала П. Того ж дня приблизно о 13 год. за зазначених у вироку обставин у процесі розбійного нападу, за попередньою змовою між собою, з особливою жорстокістю та з корисливих мотивів вчинили умисне вбивство П. в цьому будинку, після чого заволоділи належним їй майном на суму 3 тис. 190 грн.

У касаційній скарзі засуджений В., посилячись на те, що щиро розкаюється у вчинених злочинах та має хвору матір, просив змінити вирок і пом'якшити йому покарання. Вирок щодо засудженого З. у касаційному порядку не оскаржений, і касаційне подання на нього не внесено.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи скарги, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга задоволенню не підлягає.

Як убачається з матеріалів справи, висновки суду про винність В. у вчиненні ним злочинів, за які його засуджено, не оспоруються у скарзі, відповідають фактичним обставинам справи і підтверджені розглянутими в судовому засіданні та викладеними у вирокі доказами і, зокрема, даними, що містяться в показаннях засуджених, потерпілої Ю., свідків, протоколах огляду місця події, обшуку, відтворення обстановки та обставин події, висновках проведення у справі експертиз.

Правильно проаналізувавши зібрані у справі докази в їх сукупності та давши їм належну оцінку, суд обґрунтовано визнав винним В. у вчиненні злочинів, передбачених пунктами 4, 6, 12 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 187 КК, і його дії кваліфікував вірно.

Покарання засудженому В. призначене з дотриманням вимог ст. 65 КК і є справедливим, оскільки відповідає тяжкості вчинених ним злочинів та даним про його особу.

Тому підстави для зміни постановленого щодо В. вироку і пом'якшення йому покарання, як про це йдеться у скарзі, відсутні.

Разом з тим вирок щодо обох засуджених у порядку ст. 395 Кримінально-процесуального кодексу (далі — КПК) підлягає зміні з таких підстав.

Суд прийняв правильне рішення про стягнення із засуджених на користь Центру 911 грн судових витрат, пов'язаних з проведенням судово-дактилоскопічної та судово-трасологічних експертиз, однак він невірно стягнув цю суму із засуджених у солідарному порядку.

Згідно з ч. 2 ст. 93 КПК при визнанні підсудного винним суд постановляє стягнути з нього судові витрати. В тому разі, якщо винними буде визнано декількох осіб, суд постановляє, в якому розмірі повинні бути стягнені витрати з кожного з них, ураховуючи при цьому ступінь вини та майновий стан засуджених.

З урахуванням вимог зазначеної норми кримінально-процесуального закону судові витрати в сумі 911 грн мають бути стягнені із засуджених не в солідарному, а в дольовому порядку.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила вирок Апеляційного суду Донецької області від 13 жовтня 2009 р. у порядку ст. 395 КПК щодо В. та З. змінити; стягнути на користь Центру з В. 450 грн, а з З. — 461 грн судових витрат. У решті вирок щодо обох засуджених колегія суддів залишила без зміни.

Відповідно до вимог ст. 377 КПК України в ухвалі апеляційного суду мають бути наведені, зокрема, докладні мотиви постановленого рішення, проаналізовані усі доводи апеляції та жоден з них не повинен залишатися без відповіді. У разі залишення апеляції без задоволення в ухвалі зазначаються підстави, через які її визнано необґрунтованою.

Порушення апеляційним судом цих вимог Кодексу призвело до скасування ухвали

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 14 квітня 2009 р.*

(в и т я г)

Любашівський районний суд Одеської області вироком від 18 липня 2007 р. засудив:

– П.О. за ч. 2 ст. 309 Кримінального кодексу України (далі — КК) на два роки позбавлення волі; за ч. 3 ст. 15 і ч. 2 ст. 308 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права займатися діяльністю, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, прекурсорів або їх аналогів, строком на три роки і з конфіскацією всього майна, яке є його власністю. На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів призначено покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років з позбавленням права займатися зазначеною діяльністю строком на три роки і з конфіскацією всього майна, яке є його власністю. На підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків остаточно призначено покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років і шість

місяців з позбавленням права займатися згаданою вище діяльністю строком на три роки і з конфіскацією всього майна, яке його власністю;

– П.Ю. за ч. 1 ст. 309 КК на два роки позбавлення волі; за ч. 3 ст. 15 і ч. 2 ст. 308 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права займатися діяльністю, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, прекурсорів або їх аналогів, строком на три роки і з конфіскацією всього майна, яке є його власністю. На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів призначено п'ять років позбавлення волі з позбавленням права займатися зазначеною діяльністю строком на три роки і з конфіскацією всього майна, яке є його власністю.

Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Одеської облас-

ті ухвалою від 19 лютого 2008 р. вирок щодо П.О. і П.Ю. залишила без зміни.

П.О. визнаний винуватим у вчиненні злочинів за таких обставин.

5 січня 2007 р. приблизно о 17-ій год. при огляді домоволодіння П.О. у жилій кімнаті працівники міліції виявили і вилучили два поліетиленових пакети з наркотичним засобом — маковою соломою загальною вагою 2262,85 г, яку він назбирав на околицях населених пунктів неподалік від місця свого проживання і зберігав для власного споживання без мети збуту.

2 березня 2007 р. приблизно о 1-ій год. ночі П.О. і П.Ю. за попередньою змовою з метою викрадення наркотичних засобів таємно проникли в адміністративне приміщення РВ ГУ МВС України та, підбравши ключ і пошкодивши внутрішній замок дверей, намагались проникнути до камери схову речових доказів, зокрема наркотичних засобів. Однак свій умисел до кінця не довели, оскільки спрацювала охоронна сигналізація і з'явилися працівники міліції.

Крім того, 19 грудня 2006 р. П.Ю. з макової соломи, зібраної ним у липні цього ж року, приготував її концентрат, який зберігав у шприцах одноразового використання за місцем свого проживання. Цього ж дня в його домоволодінні було виявлено і вилучено три шприци та поліетиленову пляшку з особливо небезпечним наркотичним засобом — концентратом макової соломи, вага сухого залишку якого складала 0,67 г, а також поліетиленовий пакет з особливо небезпечним наркотичним засобом — марихуаною — вагою у висушеному стані 0,3 г. Усе це П.Ю. зберігав без мети збуту для власного споживання.

У касаційній скарзі засуджений П.О. порушив питання про скасування судових рішень щодо нього у зв'язку з істотним порушенням кримінально-процесуального закону і направлення справи на додаткове розслідування. Він зазначав, що його засуджено безпідставно, досудове і судове слідство проведено односторонньо і неповно. Не були допитані свідки, не досліджені документи, речові та інші докази для з'ясування обставин справи. Обвинувачення ґрунтуються лише на показаннях на досудовому слідстві свідків, яким він не мав можливості ставити запитання. Обшук у його домоволодінні працівники міліції здійснювали незаконно, а наркотичні засоби йому підкинули, після чого були запрошені поняті.

Судові рішення щодо П.Ю. в касаційному порядку не оскаржені.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги засудженого, колеґія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вона підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Ухвала апеляційного суду є рішенням вищого суду щодо законності та обґрунтованості вироку, ухвали, постанови, які перевіряються в апеляційному порядку, і повинна відповідати тим самим вимогам, що і рішення суду першої інстанції, тобто бути законною й обґрунтованою. Крім того, вона за змістом має відповідати вимогам ст. 377 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК). У ній наводяться докладні мотиви постановленого рішення, усі доводи, що містяться в апеляції, мають бути проаналізовані та жоден з них не повинен залишатися без відповіді. У разі залишення апеляції без задоволення в ухвалі зазначаються підстави, через які її визнано необґрунтованою.

Однак, як убачається з матеріалів справи, апеляційний суд при розгляді справи щодо П.О. в апеляційному порядку не дотримався усіх вимог і положень закону.

Так, в апеляції на вирок місцевого суду засуджений П.О. посилався на невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи та інші порушення вимог кримінально-процесуального закону, які, на його думку, допустив суд першої інстанції.

Проте, як убачається зі змісту ухвали апеляційного суду, жоден із доводів апеляції цей суд не проаналізував і відповіді не дав.

Зокрема, П.О. скаржився, що обшук його житла був незаконним, оскільки провадився без санкції суду з примусом його з боку працівників міліції написати заяву про згоду на огляд та з подальшим підкиданням двох пакетів з мокрою і цвілою маковою соломою, запрошенням після цього по мобільному телефону як понятих колишніх працівників міліції Н. і Т., а також фальсифікацією відбитку пальця на одному з пакетів.

Проте у тексті вироку та ухвали апеляційного суду немає посилань на показання засудженого П.О., в яких він заперечував пред'явлене обвинувачення, посилався на фальсифікацію щодо нього органами досудового слідства матеріалів справи та звертав увагу, що наркотичний засіб — макову солому — підкинули в його будинок працівники міліції.

Судові інстанції не зробили висновку, чи був обшук житла П.О. виправданим і законним, чи здійснювався з метою дотримання вимог ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і статей 177 і 190 КПК, відповідно до яких дозвіл на здійснення цих дій, крім невідкладних випадків, надає лише суддя на підставах, зазначених у цих статтях. Як свідчили на досудовому слідстві працівники міліції, що здійснювали обшук, останній був проведений з метою виконання профілактичних заходів із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів.

Із матеріалів справи вбачається, що жоден із 10 свідків за цим епізодом обвинувачення, зокрема: Б., А., К., які безпосередньо провадили обшук житла П.О., поняті Н. і Т., в суді допитані не були. А у вироку суду зазначено, що в судовому засіданні обґрунтовано було відхилене клопотання підсудного П.О. стосовно виклику свідків Н. і Т., оскільки вони звернулися до суду із заявами про те, що не можуть з'явитися в судове засідання з поважних причин, а саме через незадовільний стан здоров'я і тяжке матеріальне становище, і свої показання, дані на досудовому слідстві, повністю підтримують.

Однією з причин нез'явлення свідків могло бути те, що в листах-викликах на їх ім'я головуючий зазначав, що причиною неявки може бути, зокрема, стан здоров'я і тяжке матеріальне становище за умови підтвердження ними показань, даних на досудовому слідстві. Між тим, ніяких доказів на підтвердження таких заяв свідки не надали, а щоб дійхати до суду, як пояснював П.О., вони мали витратити максимум 20—30 хв. За таких обставин апеляційний суд повинен був перевірити, чи мав право суд першої інстанції оголошувати показання свідків, дані ними на досудовому слідстві, оскільки підсудний П.О. розповів свою версію події, що значно відрізнялася від тієї, яку виклали свідки — учасники огляду його житла.

Таким чином, суди першої та апеляційної інстанцій взяли до уваги версію свідків обвинувачення на досудовому слідстві, не заслухавши їх особисто та не надавши обвинуваченому П.О. можливості спростувати їх показання, крім того, не здійснили жодної спроби перевірити показання свідків, забезпечити їх явку і безпосередній допит в судовому засіданні.

Апеляційний суд не взяв до уваги і посилання П.О. на те, що відбиток його пальця на одному з пакетів з маковою соломою не міг залишитись, оскільки він до цих пакетів не доторкався.

Без належної перевірки матеріалів справи не можна зробити певного висновку, коли був виявлений відбиток пальця руки П.О. на одному з вилучених під час обшуку його житла пакетів з маковою соломою. З протоколів та інших документів, долучених до справи, вбачається, що огляд речових доказів, вилучених у будинку П.О., проводився вже після дактилоскопічної експертизи, а на експертизу вони надійшли до порушення кримінальної справи за направленням не слідчого, а начальника районного відділу міліції з нерозбірливими підписами понятих на бирках, у різній упаковці та з різними написами на самих пакетах. П.О. стверджував, що нерозбірливі підписи на пакетах замість понятих виконані Б.

У судовому засіданні П.Ю. стверджував, що участі у замаху на викрадення наркотичних засобів П.О. не брав.

П.О. при пред'явленні йому обвинувачення, 20 квітня 2007 р., вину не визнав, давати показання відмовився і заявив, що буде давати їх у суді. У судовому засіданні він пояснив, що на початку досудового слідства при провадженні слідчих дій, 3 і 5 березня 2007 р., без участі захисника обмовив себе внаслідок застосування до нього недозволених методів слідства. Фактично був затриманий у зв'язку із запитом про його розшук районним відділом міліції. Крім того, про свій приїзд у смт він 2 березня 2007 р. о 2 год. повідомив по мобільному телефону П.Ю., не знаючи про те, що останній затриманий працівниками міліції. Також стверджував, що під час його затримання у нього були вилучені паспорт, в'язка ключів, гроші в сумі 108 грн. Слідчий повернув йому 100 грн, а за 8 грн придбав пляшку горілки, після вживання якої П.О. підписав усі папери, що йому запропонував підписати слідчий. Про це він зазначив у зауваженнях на протокол судового засідання, з якими головуючий погодився.

Протокол затримання П.О. був оформлений лише 2 березня 2007 р. о 17 год. 20 хв.

Вилучену у П.О. при його затриманні в'язку ключів до матеріалів справи не долучено і не з'ясовано, чи можна було відкрити ними замки дверей адміністративної будівлі та пошкодити внутрішній замок дверей камери схову речових доказів і, зокрема, два нових накладних замки, оглянуті в судовому засіданні.

За показаннями експерта-криміналіста, при огляді місця події за допомогою кусків скотчу було знято відбитки пальців з дверей камери схову речових доказів. У судовому засіданні свідок з цього питання не допитаний. А слідчий у суді пояснив, що не вважав за необхідне призначати дактилоскопічну експертизу.

У матеріалах справи немає даних про перевірку алібі П.О., який стверджував, що в смт він приїхав рейсовим автобусом о 2-ій год. ночі, коли злочин вже було вчинено, а П.Ю. був затриманий і перебував у відділі міліції. Не було вжито належних заходів для перевірки показань свідка К. (Ж.) у судовому засіданні та допиту як свідка Ш. про час приїзду П.О. і перебування його в смт на момент вчинення злочину.

У зв'язку з оцінкою показань П.О. важливе значення має ретельна перевірка його тверджень про застосування щодо нього незаконних методів слідства.

Із показань П.О. та інших матеріалів справи убачається, що він звертався до прокурора району із заявою про побиття його при затриманні та

допитах і просив перевірити наведені ним факти за участю захисника. Однак цього зроблено не було.

Відхиляючи аналогічні показання П.О. в судовому засіданні, суд послався у вирок на те, що наведені ним факти перевірялися за дорученням суду прокурором та не були підтверджені. Проте до справи не долучено матеріалів перевірок і пояснень осіб, які начебто відбиралися.

Таким чином, апеляційний суд, залишаючи апеляцію без задоволення, не навів жодних підстав, через які вона не підлягає задоволенню. При цьому помилково вказав, що обґрунтованість засудження П.О. за ч. 2 ст. 309 КК не оспорується, обмежившись перерахуванням доказів, на які є посилання у вирок, і загальним формулюванням про правильність висновків суду першої інстанції про доведеність винуватості П.О. у вчиненні інкримінованих йому злочинів, і постановив стосовно П.О. ухвалу, яка не відповідає вимогам ст. 377 КПК, оскільки не містить підстав, за якими апеляційна скарга засудженого залишена без задоволення, а доводи засудженого про неповноту досудового і судового слідства залишені поза увагою колегії суддів.

З матеріалів справи також убачається, що як стосовно П.О., так і стосовно засудженого у цій же справі П.Ю. суд неправильно застосував додаткове покарання, передбачене ч. 2 ст. 308 КК у виді позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, прекурсорів або їх аналогів, строком на три роки, на що не звернув уваги апеляційний суд.

Відповідно до положень ст. 55 КК та роз'яснень, що містяться у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю.

Між тим, як видно з матеріалів справи, П.О. і П.Ю. не працювали, будь-якою законною діяльністю, пов'язаною з обігом наркотичних засобів, прекурсорів або їх аналогів, не займалися, і підстав для призначення їм такого додаткового покарання не було.

З огляду на зазначені вище обставини ухвала апеляційного суду стосовно П.О., а також у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону в порядку ст. 395 КПК стосовно П.Ю. визнана такою, що підлягає скасуванню з направленням справи на новий апеляційний розгляд, під час якого мають бути повно і всебічно перевірені всі доводи поданих на вирок місцевого суду апеляцій та постановлене рішення з дотриманням усіх вимог закону.

На підставі наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, задовольняючи касаційну скаргу, та з урахуванням положень ч. 1 ст. 395 КПК ухвалила скасувати ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Одеської області від 19 лютого 2008 р. стосовно П.О. та П.Ю., а справу направити на новий розгляд до апеляційного суду.

Вийшов друком

двадцятий випуск збірника

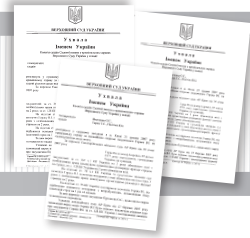
«Рішення Верховного Суду України»

У збірнику опубліковано 42 судових рішення у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, розглянутих Верховним Судом України у 2009 р.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією, в якій стисло викладено його основний зміст. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Збірник можна придбати у видавництві «Істина»:
04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.
Телефони: (44)468-3131, 468-0999, 468-5973.
E-mail: istina_book@ukr.net

У судових палатах

Судова практика щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій *

Відповідно до вимог ст. 78 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, а також гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності, зокрема будь-які предмети матеріального світу, якщо вони містять у собі важливі для вирішення справи відомості.

Речові докази з урахуванням їх особливостей слід не тільки своєчасно виявляти, закріплювати, долучати до матеріалів кримінальної справи відповідно до закону, а й належним чином зберігати до вирішення справи та захищати від знищення.

Доказ має бути одержаний з дотриманням належної процедури, тобто згідно з вимогами закону щодо порядку проведення відповідної процесуальної дії та порядку фіксування її ходу й результатів.

У теорії доказування речові докази характеризуються як «німі свідки», що, так би мовити, «не мають можливості» навмисно спотворювати відображені на них сліди вчинення злочину. У зв'язку з особливою важливістю речових доказів як засобу доказування у кримінальній справі, а також можливою їх матеріальною чи іншою цінністю статті 81, 248, 324 КПК зобов'язують суд, орган дізнання, слідчого, прокурора у своєму процесуальному рішенні вирішити питання про речові докази. Хоча положеннями КПК відсутність рішення щодо речових доказів не визнано істотним порушенням кримінально-процесуального закону, що тягне зміну чи скасування процесуального рішення, питання щодо речових доказів є критерієм якості вироку чи постанови про закриття кримінальної справи, а також породжує значні юридичні наслідки.

Порядок обліку й зберігання речових доказів визначено у ст. 79 КПК та конкретизується єдиною для правоохоронних органів і судів Інструкцією про порядок вилучення, обліку, зберігання і передачі речових доказів з кримінальних справ, цінностей та іншого майна органами попереднього слідства, дізнання і судами від 12 лютого 1990 р. № 34/15, введеною в дію з 1 липня 1990 р. (далі — Інструкція № 34/15).

Дотримання вимог закону органами досудового слідства при вилученні, обліку і зберіганні речових доказів

Порушення процедури при вилученні, обліку та зберіганні речових доказів досить поширені у слідчій практиці, що позбавляє суд можливості посилатися на речові докази як на фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Порушення порядку проведення слідчих дій, зокрема вилучення речових доказів

Вилучення предметів, на яких містяться сліди злочину, без зазначення місця їх виявлення, детального опису вилучених предметів, опечатування тощо тягне визнання доказів недопустимими (відповідні протоколи обшуку, виїмок та оглядів і вилучені в такий спосіб предмети (речові докази)).

Наприклад, вироком Першотравневого районного суду м. Чернівців засуджено Ц. за ч. 4 ст. 185 КК. Засуджено було визнано винним у таємному викраденні індивідуального майна шляхом зламу дверей будинку. Апеляційний суд Чернівецької області вирок районного суду скасував, а справу повернув прокурору для проведення додаткового розслідування. Крім того, апеляційний суд виніс окрему ухвалу на адресу прокурора та начальника СВ УМВС України у Чернівецькій області для від-

* Витяг із узагальнення до друку підготували суддя Верховного Суду України Г.В. КАНІГІНА та начальник відділу узагальнення судової практики управління та узагальнення судової практики Верховного Суду України Л.В. ГАВРИЛОВА.

повідного реагування. Підстава для направлення кримінальної справи на додаткове розслідування — проведення досудового слідства з порушенням норм кримінально-процесуального законодавства, зокрема, у справі не було належним чином оформлено протокол огляду місця події та вилучення речових доказів.

Із матеріалів справи вбачається, що одним із доказів у справі, на якому ґрунтується обвинувачення щодо Ц., є інструкція з експлуатації мобільного телефону «Самсунг А-800», що була виявлена під час проведення огляду місця вчинення злочину і на якій, згідно з висновком експерта, наявний слід великого пальця правої руки обвинуваченого.

Ця інструкція не описана у протоколі огляду й не долучена до справи, що свідчить про те, що вона не була належним чином оформлена як речовий доказ.

Перекопійований з цієї інструкції слід пальця теж належно не оформлений: не зазначено, на яку стрічку це зроблено, чи додається ця стрічка до протоколу огляду, невідоме її місцезнаходження. Водночас у постанові слідчого про призначення дактилоскопічної експертизи зазначено, що в розпорядження експертів надаються вилучені під час огляду місця події шість відрізків липкої стрічки ЛТ-48.

Згідно ж з висновком експерта йому надано на дослідження липку стрічку ДП-11 зі слідами пальців рук, виявлені при проведенні огляду місця події.

Отже, через наведені розбіжності невідомо, які сліди пальців рук та на якій стрічці вилучалися при проведенні огляду місця події, а які надавалися відповідно до змісту постанови слідчого на проведення експертизи та які були досліджені експертом. Експерт проігнорував той факт, що згідно з постановою йому на дослідження надано стрічку ЛТ-48, а висновок він зробив на підставі дослідження стрічки ДП-11.

Ці факти свідчать про неналежне виконання службовими особами СВ УМВС України у Чернівецькій області, які проводили розслідування справи, своїх посадових обов'язків, що призвело до повернення справи для проведення додаткового розслідування.

Інший приклад. Вироком Оболонського районного суду м. Києва Г., І. та К. були засуджені за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 187 КК.

Під час проведення досудового слідства за місцем проживання підсудної К. були виявлені речі, в тому числі заставні білети ПТ «Ломбард-Санфір», які без достатніх на те підстав після складення довідки були передані невідомій особі як такі, що не мають ознак речових доказів.

Для перевірки й уточнення фактичних даних, одержаних у ході досудового слідства, на підставі ст. 315¹ КПК суд виніс постанову про встановлення місцезнаходження заставних білетів та долучення їх до матеріалів справи.

Нехтуючи вимогами закону, слідчий направив зазначені заставні білети на адресу суду із значною затримкою з порушенням встановленого строку. У подальшому вони були визнані речовими доказами та долучені до матеріалів кримінальної справи, оскільки встановлено, що предметом застави були дві золоті обручки.

Для з'ясування, чи були заставлені речі предметом злочину, суд виніс постанову про виділення в окреме провадження матеріалів кримінальної справи за обвинуваченням Г., І. та К. за ч. 3 ст. 187 КК щодо відкритого викрадення майна потерпілих, у тому числі золотих виробів, та повернув ці матеріали прокурору Оболонського району м. Києва для проведення додаткового розслідування.

У зв'язку з тим, що ч. 3 ст. 187 КК передбачено конфіскацію майна як додатковий вид покарання, на підставі ч. 2 ст. 125 КПК слідчий зобов'язаний вжити заходів для забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна, склавши про це постанову. Однак слідчий не вжив жодних заходів для забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна обвинувачених. У зв'язку з такими порушеннями суд виніс окрему постанову, яку направив на адресу начальника Оболонського РУ ГУ МВС України в м. Києві та прокурора Оболонського району м. Києва.

У кримінальних справах, надісланих судами для узагальнення, органи досудового слідства не завжди детально описують виявлені й вилучені предмети злочину. Наприклад, при вилученні наркотичної сировини слідчі зазначають, що «в поліетиленовий пакет поміщено сировину, зовні схожу на наркотичну», без детального її опису і вказівки про кількість (справа щодо К. — Горохівський РВ УМВС України у Волинській області); вилучивши водноспиртову суміш зазначають, що «вилучено каністру, на $\frac{1}{3}$ заповнену рідиною» (справа щодо Д. — Ковельський МРВ УМВС України у цій же області).

Відповідно до ст. 188 КПК та § 6—8 розд. II Інструкції № 34/15 факт вилучення речових доказів має бути відображено у протоколі слідчої дії із зазначенням конкретного місця її проведення. У протоколі перераховуються всі вилучені предмети і документи, при великій їх кількості в обов'язковому порядку складається спеціальний опис, який додається до протоколу і є невід'ємною його частиною. У протоколі або описі повинні бути зазначені точне найменування, кількість, міра, вага, серія, номер, інші ознаки кожного об'єкта, що вилучається. Речові докази по можливості мають бути сфотографовані за допомогою фотозйомки і приєднані до справи постановою органу дізнання, слідчого, прокурора або постановою (ухвалою) суду (ст. 79 КПК).

Усі речові джерела доказів або їх носії з моменту виявлення мають зберігатись у відповідній упа-

ковці з детальним їх документуванням до процесу огляду, експертного дослідження, інших досудових і судових дій.

Органи досудового слідства інколи неналежним чином складають протоколи опису та вилучення речових доказів, не вказують індивідуальних ознак описаного майна та речей, не завжди проводять його експертну оцінку, не вказують, де зберігаються чи знаходяться речові докази, не зазначають їх кількість, що ускладнює ухвалення рішень та звернення їх до виконання в частині подальшої долі речових доказів.

Так, вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 16 березня 2007 р. засуджено Б. за ч. 2 ст. 307, ч. 1 ст. 263 КК. Під час розгляду справи судом було встановлено грубе порушення вимог ч. 2 ст. 186 КПК, допущене працівниками Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві, які при вилученні грошових коштів у сумі 10 тис. 263 доларів США не відобразили ідентифікаційних ознак грошових купюр, тобто не вказали серійні номери та номінали купюр. У подальшому за висновком криміналістичної експертизи банкноти номіналом 100 доларів США у кількості 101 шт. були визнані підробленими. У судовому засіданні Б. категорично заперечив факт зберігання у себе вдома підробленої іноземної валюти і зазначив, що працівники міліції умисно не зазначили в протоколі обшуку ідентифікаційних ознак вилучених у нього грошей з метою замінити в подальшому частину з них на фальшиві гроші. Окремою постановою Шевченківського районного суду м. Києва від 16 березня 2007 р. було вказано на грубі порушення вимог закону, які регламентують порядок проведення обшуку і складання відповідного протоколу, та доведено про це до відома начальника ДБНОН МВС України для вжиття заходів реагування.

Порушення порядку обліку, оформлення, зберігання речових доказів та їх направлення органами досудового слідства до суду

Згідно зі ст. 79 КПК речові докази після того, як вони будуть уважно оглянуті, по можливості сфотографовані, повинні бути докладно описані в протоколі огляду і приєднані до справи постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду.

Також відповідно до вимог статей 79, 80 КПК та Інструкції № 34/15 речові докази (за винятком тих, що швидко псуються) повинні зберігатися до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови про закриття справи.

В основному органи досудового слідства та дізнання дотримуються зазначених норм закону, проте трапляються випадки, коли допускаються й порушення.

Наприклад, у кримінальній справі за обвинуваченням Б. за ч. 1 ст. 185 КК речовий доказ — су-

шильний барабан вагою 2 т 900 кг вартістю 1 тис. 790 грн — вироком Крижопільського районного суду Вінницької області було вирішено повернути спільці власників паїв ТОВ «Шарапанівка». Цей речовий доказ відповідно до постанови про приєднання до справи речових доказів та розписки перебував на зберіганні у громадянина К. Виконавчого листа про повернення речового доказу власнику було направлено на виконання до ВДВС Крижопільського районного управління юстиції. Однак до районного суду надійшла постанова цього ВДВС про повернення виконавчого документа без виконання та акт ВДВС про неможливість стягнення, оскільки речовий доказ (сушильний барабан) за вказаною у виконавчому листі адресою відсутній. Крижопільський районний суд ксерокопію цієї постанови ВДВС та ксерокопію акта про неможливість стягнення речового доказу направив прокурору для подальшого реагування.

Для зберігання речових доказів в органах внутрішніх справ, прокуратурі та судах обладнуються спеціальні приміщення. За їх відсутністю виділяється спеціальне сховище — сейф або металева шафа достатнього розміру. Згідно з § 15 Інструкції № 34/15 постанова слідчого, працівників органу дізнання, прокурора або судді (ухвала суду) є підставою для поміщення речових доказів на зберігання. Поміщення в камеру схову оформляється накладною або актом прийому. При цьому в деяких випадках у цих документах вказувалися лише назва речових доказів та їх кількість без зазначення родових ознак таких предметів.

Так, 31 травня 2007 р. у кримінальній справі за обвинуваченням М. та Б. за пунктами 4, 6, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 185 КК Апеляційний суд Запорізької області виніс окрему ухвалу, якою доведено до відома прокурора Запорізької області про порушення органами досудового слідства вимог ст. 79 КПК, зокрема про втрату речових доказів (недопалків, вилучених із місця виявлення трупа, та відеокасет із записом обстановки й обставин події) слідчими прокуратури, що призводило до неодноразового (тричі) повернення справи на додаткове розслідування.

Відповідно до § 29 Інструкції № 34/15 грошові суми, які вилучені у громадян, до набрання вироком законної сили вносяться на депозитний рахунок органу, який їх вилучив, або здаються у місцеві відділення банків. Цієї норми органи досудового слідства не завжди дотримуються.

Наприклад, вироком Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 3 квітня 2007 р. засуджено Д. за частинами 2, 3 ст. 185 КК. Суд встановив, що в ході розслідування кримінальної справи слідчий порушив вимоги ст. 79 КПК при вилученні грошових коштів у сумі 140 грн (речовий

доказ). У 2001 р. було винесено постанову про здачу грошових коштів на депозитний рахунок Козятинського РВ УМВС України, однак гроші вчасно не були здані на зберігання, а лише в березні 2007 р. зазначена сума надійшла на цей депозитний рахунок. На наведені недоліки не звернув увагу й інший слідчий, який у подальшому розслідував цю кримінальну справу. Наведені обставини свідчать про неналежне виконання своїх службових обов'язків слідчими.

Щодо виявлених порушень міськрайонним судом винесено окрему постанову на адресу начальника Козятинського РВ УМВС України і Козятинського міжрайонного прокурора та вказано про недопущення в подальшому випадків неналежного виконання своїх службових обов'язків слідчими при розслідуванні кримінальних справ, та проведенні службового розслідування з метою вжити відповідні заходи до винних осіб.

Слід визнати правильною практику при проведенні досудового слідства, коли у справах про протиправне заволодіння чужим майном після проведення всіх необхідних слідчих дій грошові кошти передають на зберігання їх власникам, тобто потерпілим, а суд при винесенні вироку відповідним рішенням залишає їх потерпілим.

Згідно з § 21 Інструкції № 34/15 зберігання автомобілів, мотоциклів та інших транспортних засобів, які використовувались як знаряддя злочину та були визнані речовими доказами, а також транспортних засобів, на які накладено арешт, провадиться за письмовим дорученням слідчого, прокурора, суду протягом досудового чи судового слідства відповідними службами органів внутрішніх справ (якщо вони не можуть бути передані на зберігання власнику, його родичам чи іншим особам, а також організаціям), керівники яких видають про це розписку, що приєднується до матеріалів справи. У розписці зазначається, хто є відповідальним за збереження прийнятого транспортного засобу.

Так, Великобагачанський районний суд Полтавської області виніс окрему постанову в кримінальній справі стосовно П., засудженого за ч. 1 ст. 185 КК, яку направлено на виконання начальнику Великобагачанського РВ УМВС України у Полтавській області для притягнення винних осіб до відповідальності.

Суд встановив, що 19 грудня 2006 р. після 21-ї год. П. трактором ЮМЗ, який належав йому на праві приватної власності, прибув у с. Мар'янськ Великобагачанського району, де викрав тракторний причіп — 2-ПТС-4, що належить ВАТ «Перемога».

Трактор ЮМЗ органами досудового слідства на порушення вимог статей 78, 80, 81 КПК не був визнаний речовим доказом у справі, на нього не було накладено арешт, що призвело до того, що в по-

дальшому обвинувачений у ході розслідування кримінальної справи продав цей трактор.

Відповідно до § 42 Інструкції № 34/15, а також п. 17.7 Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді (затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 27 червня 2006 р. № 68, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 липня 2006 р. за № 860/12734; далі — Інструкція з діловодства № 68) у довідці, яка додається до обвинувального висновку, має бути вказано, де зберігаються вилучені речі, документи чи інше майно, з посиланням на відповідні аркуші справи, де підшито документи, які підтверджують здачу на зберігання майна чи цінностей, вилучених на стадії слідства чи дізнання. У разі надходження речових доказів у кримінальних справах до суду їх наявність перевіряється працівником апарату суду згідно зі складеною довідкою про речові докази. Органами досудового слідства речові докази мають бути запаковані, запечатані з описом вміщеного та номером справи, до якої долучаються.

Наприклад, при прийнятті кримінальної справи за обвинуваченням К., С., К. за пунктами 4, б, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ст. 246 КК працівники апарату Апеляційного суду Житомирської області встановили, що органи досудового слідства допустили ряд порушень у частині оформлення речових доказів, їх зберігання та направлення до суду.

Так, на зберігання до камери схову речових доказів Апеляційного суду Житомирської області було передано речові докази у 20 пакунках. На цих пакунках (на бірках) були пошкодження (пакунки № 11, 19, 20), або самі речові докази були з пошкодженнями (пакунок № 19 — поліетиленовий прозорий пакет був із пошкодженнями), а в пакунку № 2 — «пісок із залишками тканини чорного кольору, вилучений з лівого заднього порогу автомобіля», вміст був відсутній, як і в пакунку № 20 — «залишки тіла сірого кольору». При прийнятті цієї кримінальної справи двічі складалися акти у зв'язку зі встановленням зазначеної невідповідності, справа поверталася на до оформлення.

Крім наведеного, мають місце й факти, коли органи досудового слідства несвоєчасно передають до судів речові докази.

Виконання судових рішень в частині вирішення питання про речові докази, зокрема порушення порядку знищення речових доказів органами досудового слідства

Відповідно до п. 16.1.24 Інструкції з діловодства № 68 якщо речові докази перебувають за межами суду, копія судового рішення або витяг з нього (з вказівкою про знищення речових доказів) надсилається за місцем знаходження речових до-

казів. До суду повинен надійти належним чином оформлений акт про знищення речових доказів, який долучається до матеріалів справи, а в журналі обліку речових доказів робиться відповідний запис. Після проведення таких дій справа підлягає здачі в архів суду.

Складними є питання щодо своєчасного виконання вироку в частині речових доказів, що зберігаються в органах міліції, які тривалий час не повідомляють суди про їх виконання, не надсилають акти про знищення речових доказів та підтвердження про передачу речових доказів за належністю згідно з вироком суду.

Прикладами такого стану справ є кримінальні справи за обвинуваченням Т., Р., К.А., М., Н., К.В., К.С. за ч. 1 ст. 263 КК, які перебували у провадженні Зачепилівського районного суду Харківської області. Усі ці особи були засуджені, доля речових доказів у справі вирішена в порядку, передбаченому ст. 81 КПК, зокрема, вилучені бойові набої підлягали знищенню після набрання вироком законної сили. Усі речові докази зберігалися в камері схову Зачепилівського РВ ГУМВС України у Харківській області, про що в матеріалах справ є квитанції про передачу речових доказів на зберігання. Копії вироку після набрання ними законної сили направлялися до Зачепилівського РВ ГУМВС України своєчасно. Однак на адресу Зачепилівського районного суду жоден акт про знищення речових доказів не надійшов. Неодноразові нагадування суду про необхідність виконання вироку в частині знищення речових доказів результатів не дали. У зв'язку з цим справи неможливо було передати до архіву суду.

Такі недоліки мають місце і в інших судах. У 30 кримінальних справах, які були розглянуті в I півріччі 2007 р. Канівським міськрайонним судом Черкаської області, вироки в частині вирішення питання про речові докази направлені на виконання до органів Канівського МРВ УМВС України в Черкаській області, однак своєчасні повідомлення про їх знищення не надходили. У зв'язку з цим апеляційним судом направлено відповідне подання начальнику УМВС України у Черкаській області.

Відсутність вказівки слідчих органів про місце зберігання речових доказів або зберігання доказів без їх опису заздалегідь створюють умови, які ускладнюють виконання судових рішень в частині, що стосується речових доказів

Згідно з п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 3 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, і стягнення безпідставно нажитого май-

на» (зі змінами та доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 13 та від 3 грудня 1997 р. № 12) гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом і визнані речовими доказами, відповідно до положень п. 4 ст. 81 КПК передаються у доход держави.

Органи досудового слідства у справах про злочини, за які передбачене призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна, та у справах, де майно було об'єктом злочинних дій або нажито злочинним шляхом, як правило, виносять постанови про накладення арешту на майно обвинуваченого, де б воно не знаходилося, описують майно, що підлягає конфіскації, або складають протоколи про відсутність такого, надсилають запити про надання відповідних відомостей з БТІ, МРЕВ, банківських установ.

Разом із тим мають місце факти, коли органи досудового слідства не вживають заходів до забезпечення передачі таких речей у доход держави.

Неприпустимою є практика, що склалася у слідчих органах, які в додатках до обвинувального висновку обмежуються такими формулюваннями: «Речові докази долучено до матеріалів кримінальної справи» (1-14/06; 1-36/06); «Речові докази передані на зберігання до кімнати речових доказів ГУ МВС України у м. Києві» (1-4/06; 1-40/06); «Речові докази у кримінальній справі; приєднані до кримінальної справи; зберігаються в матеріалах кримінальної справи; в камері зберігання речових доказів прокуратури Голосіївського району м. Києва; в управлінні фінансово-ресурсного та економічного забезпечення ГУ МВС України у м. Києві (1-46/06)» тощо.

У кримінальній справі щодо К., який обвинувачувався за ч. 1 ст. 296 КК, розслідування якої проводив Луцький МРВ УМВС у Волинській області, пістолет калібру 4,5 мм та газовий балончик слідчим були приєднані до матеріалів справи як речові докази. Дані про місце їх зберігання у справі відсутні.

Такі факти свідчать, що можуть траплятися зловживання щодо речових доказів, тому законодавство й вимагає детально описати кожен речовий доказ та зазначити його конкретне місцезнаходження. Речовий доказ — це об'єкт матеріального світу з індивідуально визначеними характеристиками, носій інформації у кримінальній справі, тому для правильного, повного, всебічного й об'єктивного розгляду і вирішення справи має значення не лише факт наявності речового доказу, а і його якісні характеристики, для чого і встановлюються детальні правила передачі, зберігання, обліку речових доказів. Аналіз судової практики засвідчив, що спрощений підхід та недбале ставлення до виконання вимог закону щодо речових доказів

у кримінальному процесі впливають на якість та своєчасність постановлення судового рішення.

Дотримання судами вимог закону щодо обліку, зберігання та вирішення долі речових доказів у кримінальних справах

Відповідно до п. 17.7 Інструкції з діловодства № 68, працівник апарату суду при надходженні кримінальної справи до суду, приймаючи речові докази від органу досудового слідства, перевіряє цілісність (схоронність) упаковки і печаток на ній.

У разі порушення цілісності упаковки працівник апарату суду в присутності голови суду або судді, а також особи, яка доставила речові докази, розпечатує упаковку та звіряє наявність речей, що містяться в ній, із записами про речові докази в довідці до обвинувального висновку та з постановою про приєднання речових доказів до кримінальної справи.

Якщо наявність речових доказів відповідає записам у довідці до обвинувального висновку та постанови про приєднання до справи речових доказів, вони знову запаковуються та опечатуються. Про проведене розпечатування складається акт, який підписується особами, у присутності яких проводилося розпечатування, та долучається до справи.

У разі, якщо при розпечатуванні упаковки встановлено невідповідність фактичної наявності речових доказів записам у довідці до обвинувального висновку і постанові про долучення до справи речових доказів, а також коли записи на упаковці (опис вмісту упаковки) не відповідають цим записам, справа не приймається до з'ясування посадовими особами зацікавлених органів причин такої невідповідності.

Про встановлену невідповідність складається акт, який підписується головою суду (суддею), працівником апарату суду, а також особою, яка здійснювала доставку речових доказів. Копія акта надсилається органу, який направив справу до суду.

Однак не в усіх випадках ці вимоги виконуються.

Наприклад, у справі за обвинуваченням К. за ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 309 КК (Красилівський районний суд Хмельницької області) суддя у судовому засіданні виявив невідповідність маси наркотичних засобів масі, зазначеній у матеріалах справи, тому призначено додаткову експертизу, що стало причиною невиправдано тривалого розгляду кримінальної справи.

Згідно зі ст. 81 КПК питання про речові докази вирішується вироком, ухвалою чи постановою суду або постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи, при цьому: зна-

ряддя злочину, що належать обвинуваченому, конфіскуються; речі, вилучені з обігу, передаються відповідним установам або знищуються; речі, які не мають жодної цінності і не можуть бути використані, знищуються, а у випадках, коли заінтересовані особи просять про це, можуть бути передані їм; гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, передаються в доход держави; гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, повертаються їх законним володільцям, а якщо останніх не встановлено, то ці гроші, цінності та речі переходять у власність держави.

Відповідно до ст. 335 КПК долю речових доказів у кримінальних справах вирішує суд при винесенні вироку. Як засвідчили матеріали узагальнення, більшість судів при постановленні вироку правильно вирішують долю речових доказів відповідно до положень статей 81, 335 КПК: викрадені цінності при встановленні їх власника повертаються останнім; речі, які не мають цінності, знищуються; вилучені з обігу — передаються відповідним установам або знищуються.

Водночас деякі суди на порушення цих вимог закону при постановленні вироку не вирішують питання про долю речових доказів.

Наприклад, вироком Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області від 23 листопада 2005 р. Ч. був засуджений за ч. 3 ст. 289 КК. У зв'язку з неповнотою судового слідства, неправильним застосуванням кримінального закону, необхідністю проведення експертизи, а також через те, що у вироку не було вирішено питання щодо речового доказу, прокурор вніс подання, в якому порушив питання про скасування вироку та передачу справи на новий судовий розгляд. Апеляційний суд Луганської області ухвалою від 3 лютого 2006 р. зазначений вирок міськрайонного суду скасував, а справу направив прокурору для проведення додаткового розслідування. В ухвалі апеляційний суд також вказав, що суд першої інстанції не прийняв рішення щодо речового доказу.

Помилки, допущені судами при вирішенні подальшої долі речових доказів, виправляються шляхом винесення постанов відповідно до вимог статей 409, 411 КПК. Разом з тим виявлено випадок виправлення такої помилки за заявою засудженого.

Так, вироком Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 вересня 2006 р. Л. засуджений за ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 309 КК. При постановленні вироку суд не вирішив питання про речовий доказ — відеокамеру. Лише на підставі заяви засудженого Л. постановою суду було повернено відеокамеру матері засудженого.

Іноді допускаються спрощення і неухважність при постановленні вироку і вирішенні питання про речові докази.

Наприклад, у справі щодо К., засудженого за ч. 1 ст. 366 КК, у мотивувальній частині вироку від 18 січня 2007 р. Зарічного районного суду м. Сум зазначено, що речові докази у справі відсутні. Однак до кримінальної справи приєднані платіжні відомості, які постановою слідчого були визнані речовим доказом у справі.

Вирішуючи питання про передачу майна, нажитого злочинним шляхом, у доход держави, у вирок суди не завжди зазначають суми, направлені на користь держави, у зв'язку з відсутністю грошової оцінки такого майна.

Так, вироком Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 14 березня 2006 р. П. і Б. засуджені за ч. 2 ст. 185 КК до позбавлення волі за те, що у жовтні—грудні 2005 р. вони вчинили 16 крадіжок чужого майна у м. Знам'яці. Речові докази у справі — два кисневих балони та різак — конфісковані на користь держави. Вартість цих конфіскованих речей ні органом досудового слідства, ні судом не визначено, а тому вказати суму, на яку було передано майно у доход держави, неможливо.

Відповідно до § 37 Інструкції № 34/15 вилучені продукти, що швидко псуються, та інші продовольчі продукти, які потребують спеціальних умов зберігання, негайно після вилучення, огляду і перевірки їх якості передаються у спеціально виділені магазини. Вилучені спиртні напої кустарного виробництва, а також спиртні напої заводського виробництва з ознаками порушення чи фальсифікації закупорки, підлягають знищенню.

Так, Луцький міськрайонний суд у кримінальній справі за обвинуваченням М. за ч. 1 ст. 204 КК (незаконна торгівля підакцизним товаром — горілкою) всі вилучені в обвинуваченої 380 пляшок горілки по 0,5 л у кожній, закриваючи кримінальну справу у зв'язку з дійовим каяттям, постановив знищити вилучені речові докази.

Виявлено випадки неправильного вирішення судами питання щодо таких речових доказів, як зброя та вибухові речовини.

Згідно з параграфами 17, 18 Інструкції № 34/15 вилучені в ході досудового слідства у кримінальних справах вогнепальна зброя, набой, гільзи, патрони повинні передаватися в установи МВС України, а вибухові речовини — на склади військових частин. На порушення цих вимог деякі суди при постановленні вироків виносили рішення про знищення зброї.

Наприклад, протягом 2006—2007 рр. Подільський районний суд м. Києва прийняв рішення про знищення речових доказів у двох кримінальних справах, в яких речовими доказами були визнані два пістолети. Ці речові докази зберігалися в Науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі, куди судом були на-

правлені виконавчі листи про виконання вироків суду в частині знищення цих речових доказів.

В окремих кримінальних справах суди виносили рішення про конфіскацію зброї.

Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області, засудивши З. та інших за вчинення розбіжного нападу із застосуванням зброї — пістолета, постановив цей речовий доказ конфіскувати на користь держави.

Правильно вирішив питання про речові докази Луцький міськрайонний суд, який у справі за обвинуваченням М. та інших за ч. 3 ст. 186, ч. 1 ст. 263 КК речові докази (патрони, обріз мисливської рушниці) постановив передати дозвільній системі УМВС України у Волинській області.

Траплялися випадки, коли при закритті кримінальних справ суди щодо речових доказів приймали рішення на порушення вимог ст. 81 КПК.

Так, Сихівський районний суд м. Львова постановою від 25 жовтня 2006 р. кримінальну справу за обвинуваченням Г. за ч. 1 ст. 204 КК закрит на підставі ст. 45 КК у зв'язку з дійовим каяттям. Речові докази у справі — 16 пляшок з прозорою рідиною (розведений спирт — фальсифікована горілка) — постановою суду конфісковано в доход держави. Неякісну продукцію в доход держави конфісковано незаконно, оскільки її необхідно було знищити.

Інший випадок. У мотивувальній частині постанови Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 16 березня 2006 р. про закриття кримінальної справи внаслідок зміни обставинки (за обвинуваченням Л. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК) при вирішенні питання про речовий доказ (хабар у сумі 350 грн) суд хоча й послався на ст. 81 КПК, однак неправильно визначив підставу передачі грошей у доход держави, зазначивши, що вони є знаряддям злочину і відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 81 КПК підлягають конфіскації.

Разом із тим згідно з п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» предмет хабара має передаватися в доход держави на підставі п. 4 ч. 1 ст. 81 КПК.

Звернення до виконання судових рішень у частині вирішення долі речових доказів у місцевих та апеляційних судах відбувається з дотриманням вимог Інструкції № 34/15 (щодо речових доказів), Інструкції з діловодства № 68, а також Інструкції з діловодства в апеляційному загальному суді, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 6 січня 2006 р. № 1. Якщо за змістом судового рішення необхідно знищити речові докази, які зберігаються в суді, вони знищуються після набрання судовим рішенням законної сили.

Знищення речових доказів провадиться комісією в складі не менше трьох осіб: судді — головуючого у справі, керівника апарату суду, секретаря суду чи іншого працівника апарату суду. Знищення оформляється актом, в якому зазначаються номер справи та дата судового рішення, а також дата, місце і спосіб знищення речових доказів, прізвища та посади членів комісії. Акт підписується всіма членами комісії, затверджується головою суду, чий підпис скріплюється гербовою печаткою суду, та долучається до матеріалів справи. У журналі обліку речових доказів робиться запис про виконання судового рішення в частині знищення речових доказів. В окремих випадках, коли це зумовлено особливими властивостями речових доказів, вони передаються іншим органам (органам внутрішніх справ, охорони здоров'я, представникам військових частин тощо).

Якщо речові докази перебувають за межами суду, копія судового рішення або витяг з нього (із вказівкою про необхідність знищення речових доказів) надсилається за місцезнаходженням речових доказів. До суду потім повинен надійти належним чином оформлений акт про знищення речових доказів, який долучається до матеріалів справи, а в журналі обліку речових доказів робиться відповідний запис.

У разі коли речові докази за рішенням суду необхідно повернути власнику і вони знаходяться в суді, то суд повідомляє про це їх власника. У разі особистої явки власника речового доказу обов'язково встановлюється його особа (на підставі паспорта чи іншого документа, який містить фотографію). У розписці про отримання речових доказів чітко зазначається, на підставі якого документа встановлено особу, а також указуються орган, що видав документ, місце та дата його видачі. Якщо речові докази отримує представник юридичної чи фізичної особи, то крім зазначених дій вимагається пред'явлення відповідної довіреності, яка долучається до матеріалів справи разом із розпискою про отримання доказів. Речові докази, інші предмети, які необхідно повернути їх власнику, зберігаються в суді до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови чи ухвали про закриття справи. Якщо протягом шестимісячного строку клопотання про повернення речових доказів не надходило, працівник апарату суду, який відповідає за збереження речових доказів, доповідає про це судді — головуючому під час розгляду справи чи голові суду, які відповідно до статей 409, 411 КПК України можуть розглянути це питання в порядку виконання судового рішення. Якщо за судовим рішенням необхідно повернути речові докази, що перебувають на зберіганні поза межами суду, копія судового рі-

шення разом із супровідним листом надсилаються для виконання відповідному органу, установі, підприємству тощо, де перебувають на зберіганні речові докази. Про зазначену дію повідомляється власник. У разі прийняття судом рішення щодо конфіскації речового доказу виконавчий лист, копія вироку та копія документа, що засвідчує місце зберігання речового доказу, передаються для виконання відповідному органу.

При зверненні судових рішень до виконання виявлено факти, коли суди несвоєчасно звертали їх до виконання.

Основна проблема, яка виникає при виконанні судових рішень, полягає в тому, що акти про знищення речових доказів не завжди своєчасно надходять до суду, що стає перешкодою для передачі справи до архіву суду. В деяких випадках до суду направлялися листи про вирішення питання щодо речових доказів, у той час, коли відповідно до п. 17.18 Інструкції з діловодства № 68 до матеріалів справи долучаються акти про знищення речових доказів, які повинні обов'язково затверджуватися керівником органу (установи, підприємства), що провадив знищення, з відбитком гербової печатки органу (установи, підприємства).

Наприклад, вироком Балаклавського районного суду м. Севастополя від 12 квітня 2007 р. Т. засуджено за ч. 1 ст. 309 КК. Речовим доказом у справі був пакет із наркотичним засобом, який згідно з вироком підлягав знищенню. Вирок вступив у законну силу 28 квітня 2007 р., а в частині вирішення питання щодо речових доказів був звернений до виконання 8 травня 2007 р. Крім невчасного звернення до виконання вироку в цій частині, порушення встановлено з боку Балаклавського РВ УМВС України у м. Севастополі. Так, упродовж місяця повідомлення про виконання вироку в суд не надходило. У зв'язку з цим 16 червня 2007 р. в Балаклавський РВ УМВС України у м. Севастополі, який в цій частині виконував вирок, суд зробив запит про причини тривалого невиконання вироку.

Такі запити та нагадування судам доводиться робити неодноразово. Крім того, акти про знищення не завжди завірені печатками, іноді не зазначається спосіб знищення речових доказів.

Щоб не допустити можливості неприйняття рішення стосовно долі речових доказів у справах, суди періодично проводять звірки відомостей з органами досудового слідства, ФІНО ДМУ УМВС України тощо.

Характерні недоліки для виконання вироків у частині вирішення долі речових доказів, грошей, цінностей та інших речей, нажитих злочинним шляхом, вбачаються з кримінальної справи за обвинуваченням Т. за ч. 1 ст. 213 КК, яку засуджено

вироком Лисичанського міського суду Луганської області від 19 березня 2007 р. Вироком у справі звернуто на користь держави металобрухт у кількості 100 кг. У ВДВС м. Лисичанська 4 квітня 2007 р. направлено для виконання виконавчий лист, але на момент вивчення справи відомостей про його виконання не було.

* * *

Проведене узагальнення практики вирішення місцевими та апеляційними судами питання щодо речових доказів, передачі у дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій, але через невстановлення законного володільця також має перейти у власність держави, свідчить про те, що органи досудового слідства та суди продовжують допускати порушення вимог чинного законодавства в частині збирання речових доказів, їх реалізації, а також вирішення питання щодо речових доказів.

Органи досудового слідства при обліку, передачі речових доказів у суди в їх переліку не завжди зазначають характерні особливості об'єктів злочину (у тому числі розмір, колір, модель, серію тощо), не завжди долучають до матеріалів справи речові докази, які мають істотне значення для вирішення справи, а також іноді не направляють речові докази й інші предмети зі справою до суду.

Суди при вирішенні питання щодо речових доказів іноді допускають недбалість та вдаються до спрощення, що найчастіше призводить до прийняття додаткових постанов і тяганини у вирішенні цих питань на стадії виконання вироків суду.

Основною проблемою, що виникає при зверненні судових рішень до виконання, є те, що акти про знищення речових доказів не завжди своєчасно надходять до суду, що стає перешкодою для передачі справи до архіву суду, оскільки єдиним засобом впливу на осіб, від яких залежать оперативність та якість виконання судових рішень, є письмові нагадування.

Складним питанням, що стосується виконання судових рішень у частині речових доказів, які знаходяться поза межами суду, є несвоєчасність їх виконання відповідними органами, установами, підприємствами, де зберігаються речові докази, у зв'язку з чим справи тривалий час перебувають на контролі відповідальних за виконання судових рішень працівників апарату суду.

Вважаємо, що назріла необхідність прийняти нову Інструкцію про порядок вилучення, обліку, зберігання і передачу речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами попереднього слідства, дізнання і судами, в якій окремим параграфом визначити порядок вилучення, обліку, зберігання і передачі культурних та історичних цінностей тощо.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ ОГОЛОШУЄ КОНКУРС

на заміщення вакантної посади наукового консультанта відділу консультантів управління забезпечення діяльності Судової палати в адміністративних справах

Основні вимоги до кандидатів:

- громадянство України;
- повна вища освіта за спеціальністю «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність» за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;
- стаж роботи у державній службі в сфері правової діяльності не менше трьох років або стаж роботи за фахом у галузі права не менше п'яти років;
- досконале володіння державною мовою, знання основ діловодства;
- вміння працювати на комп'ютері.

Для участі у конкурсі подаються документи:

- заява про участь у конкурсі, в якій зазначається про ознайомлення заявника зі встановленими законодавством обмеженнями щодо прийняття на державну службу та проходження державної служби;

- особова картка (форма П-2 ДС) з додатками;
- копія паспорта громадянина України;
- копія диплома з додатками;
- копія трудової книжки, завірена за місцем роботи;
- копія довідки про присвоєння ідентифікаційного номера;
- декларація про доходи за попередній рік;
- копії документів про пільги;
- фотокартка розміром 4 x 6 см.

Додаткова інформація розміщена на офіційному сайті Верховного Суду України (<http://www.scourt.gov.ua>) та надається секретарем конкурсної комісії за тел. 253-98-31 з 10-ї до 12-ї години.

Документи щодо участі в конкурсі приймаються з 10-ї до 12-ї години протягом 30 календарних днів від дня опублікування оголошення за адресою:

01024, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 8.

В.В. Сердюк,
доктор юридичних наук,
доцент

Summary

The article deals with the place and role of the Supreme Court of Ukraine as the highest judicial body in the system of general courts in the context of judicial-legal reform

Верховний Суд України і реформування системи правосуддя: організаційно-правовий аспект

Сучасні тенденції правозастосування переконливо доводять необхідність проведення реформ у сфері правосуддя як із метою удосконалення організаційної складової судової влади, так і для уніфікації й оптимізації основ судового процесу. Водночас будь-які перетворення, навіть вкрай назрілі, будуть неефективними без попереднього серйозного аналізу проблем, які слід вирішувати. Така підготовча робота має виконуватися у формі фахових дискусій, наукових досліджень та розробки концептуальних засад з метою окреслення відповідної стратегії у здійсненні реформи. Наразі функціонування судової складової державної влади і системи правосуддя викликає справедливі нарікання в суспільстві, що пов'язані з низьким рівнем правової культури, домінуванням правового нігілізму над дотриманням правових приписів і певним нерозумінням стану справ у цій сфері законотворцями, які задля задоволення власних амбіцій більше переймаються «потрібними» змінами, ніж реалізацією виважених підходів до реформування системи правосуддя.

Це негативно позначається на діяльності Верховного Суду України, створюючи проблеми з визначенням місця і ролі цього Суду в системі судів загальної юрисдикції, тим самим ставлячи під сумнів його верховний статус. Для цього проаналізуємо положення ч. 2 ст. 125 Конституції України та ч. 1 ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» (далі — Закон № 3018-III), якими Верховний Суд України визначено як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Про що ж ідеться у конституційному приписі, що віддзеркалений в нормі Закону? Для проведення дослідження важливо визначити зміст поняття «найвищий». Довідкова література тлумачить його як «вищий за всіх, у найвищому ступені»; у правовому ж сенсі щодо судової системи це означає — «вищий за всі інші суди». Зважаючи на викладене, значення терміна «найвищий» зумовлює найвищість Верховного Суду України за кількома ознаками.

Перша з них — найвищість в інстанційному розумінні, оскільки найвищий судовий орган не може бути підпорядкований жодному іншому судовому органу, а його рішення — підлягати перевірці іншими судовими інстанціями. Найвищий судовий орган є своєрідною «істиною в останній інстанції», оскільки, як правило, постановляє остаточне рішення у справі, коли сторони вже використали всі можливі способи захисту своїх прав. Таке твердження випливає з аналізу норм ст. 125 Конституції, за змістом

якої можна визначити складові судової системи. Так, у ч. 4 ст. 125 Основного Закону передбачено функціонування відповідно до закону місцевих та апеляційних судів. Згідно з ч. 3 зазначеної статті Конституції вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Усі ці суди — загальні та спеціалізовані — входять до системи судів загальної юрисдикції, очолює яку Верховний Суд України.

У всіх правових системах країн континентальної правової сім'ї судова система організована за принципом ієрархії та включає суди першої інстанції, апеляційні суди і суд вищої (найвищої) інстанції, роль якого полягає у тому, щоб розглядати справи, як правило, у порядку апеляції або касації

Отже, Верховний Суд України як інстанція є найвищою у системі судів загальної юрисдикції, є вершиною судової ієрархії. У всіх правових системах країн континентальної правової сім'ї судова система організована за принципом ієрархії та включає суди першої інстанції, апеляційні суди і суд вищої (найвищої) інстанції, роль якого полягає у тому, щоб розглядати справи, як правило, у порядку апеляції або касації. Таким чином, організаційно місце верховного суду (найвищої інстанції) визначається як його фактичним знаходженням «над» усіма судами в країні, так і змістом його повноважень. Але це не означає, що Верховний Суд України може впливати на рішення нижчого суду в процесі здійснення правосуддя, а лише є підтвердженням того, що йому належить виключне право поставити останню «крапку» в правовому спорі.

Друга ознака найвищого статусу Верховного Суду України — остаточність прийнятих ним рішень. Так, відповідно до ст. 360 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) рішення й ухвали Верховного Суду України набирають законної сили з моменту їх проголошення і оскарженню не підлягають. Згідно з ч. 3 ст. 111²⁰ Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає. Виходячи з положень статей 236¹—236⁶, 341, 354, 389 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), вироки й постанови щодо оскарження дій слідчого і прокурора на виконання приписів п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції можуть бути оскаржені у Верховному Суді України. Ухвали Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду в касаційному порядку кримінальних справ, оскарженню не підлягають, хоча чинний КПК надає можливість переглядати судові рішення, у тому числі і Верховного Суду України, в порядку виключного провадження (крім ухвал спільного

засідання судових палат Верховного Суду України, уповноважених законом на розгляд кримінальних справ). Згідно з ч. 3 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) постанова Верховного Суду України є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ст. 237 цього Кодексу. Отже, нормативне поєднання положень ст. 125 Конституції, ч. 1 ст. 47 Закону № 3018-III та відповідних приписів процесуального законодавства свідчить про остаточність судових рішень Верховного Суду України.

Слід звернути увагу, що передбачена законодавцем можливість оскарження рішень Верховного Суду України в разі їх визнання міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують її міжнародні зобов'язання, як підстава для провадження за винятковими обставинами згідно з приписами п. 2 ст. 237 КАС, швидше за все є винятком із загального правила (зважаючи на прогресивну спрямованість норм цього Кодексу) і не піддає сумніву остаточність рішень Суду. Виходячи з цього, остаточними рішеннями Верховного Суду України є в межах держави, зважаючи, зокрема, на положення Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Внесення змін до норм процесуального законодавства у червні 2001 р. стало черговим кроком до практичного утвердження Верховного Суду України як найвищого судового органу на виконання конституційних приписів щодо забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду. Найбільш важливою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України є виключність здійснюваних ним повноважень. Тобто повноваження, які він виконує, у цій країні має виконувати лише цей Суд

Третьою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України є його повноваження зі здійснення правосуддя у визначених процесуальним законом формах. Внесення змін до норм процесуального законодавства у червні 2001 р. стало черговим кроком до практичного утвердження Верховного Суду України як найвищого судового органу на виконання конституційних приписів щодо забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом. Нині Верховний Суд України має повноваження касаційної і виняткової (цивільне судочинство), касаційної і виключної (кримінальне судочинство), касаційної (господарське судочинство) та виняткової (адміністративне судочинство) інстанцій. Зазначений Суд також уповноважений вирішувати справи за нововиявленими обставинами, судові рішення в яких він постановив.

Четвертою і, на нашу думку, найбільш важливою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України є виключність здійснюваних ним повноважень. Тобто повноваження, які він виконує, у цій країні має виконувати лише цей Суд. Це положення має як теоретичне, так і практичне обґрунтування. Аналіз судових систем різних країн свідчить, що більшість із них має три ланки організації загальних судів. Вони відповідають дворівневому адміністративно-територіальному поділу країни, коли на кожному його рівні створено свій суд, а очолює систему верховний суд. Більшість сучасних судових систем є саме тривірневими (судові системи Іспанії, Італії, Польщі, Франції, підсистеми адміністративних, трудових і соціальних судів ФРН, суди загальної юрисдикції і трудові суди Фінляндії тощо). Перша ланка судової системи розглядає справи по суті, на другому рівні вони, як правило, переглядаються на предмет виявлення й усунення помилок в апеляційному провадженні, а третя, вища ланка судової системи — це суд касаційної інстанції.

Для більшості країн юрисдикція вищого судового органу серед судів загальної юрисдикції є вибірковою і залежить від дискреційних повноважень суду. За такої конструкції судовий орган сам відбирає справи для розгляду шляхом використання процесуальних «фільтрів», що встановлюють критерії для їх відбору

Щодо виключності повноважень Верховного Суду України, то слід наголосити на єдності суду касаційної інстанції. У світовій практиці відомо кілька варіантів вирішення цієї проблеми, зокрема, єдиний касаційний суд, яким є вищий судовий орган судів загальної юрисдикції (Франція); організаційно розподілена касаційна інстанція, функції якої виконує кілька судів різного рівня (поширена практика у країнах СНД). Організаційно вищі судові органи складаються із судових палат (сенатів, колегій, відділів) із розгляду (перегляду) справ за різними предметними критеріями. Розгляд справ у всіх вищих судових органах є колегіальним. Поширеною є практика надання процесуальних функцій зборам представників різних судових палат з метою вирішення складних питань правозастосування. Суттєво, що для більшості країн юрисдикція вищого судового органу серед судів загальної юрисдикції є вибірковою і залежить від дискреційних повноважень суду. За такої конструкції судовий орган сам відбирає справи для розгляду шляхом використання процесуальних «фільтрів», що встановлюють критерії для їх відбору (складність застосування правових норм, ціна позову, суспільна значущість, важливість справи для спрямування судової практики тощо). Крім того, рішення вищих судових органів, ухвалені, як

правило, за результатами касаційного перегляду, в межах держави є остаточними, обов'язковими та набувають чинності з моменту їх проголошення.

Поділ касаційної інстанції підриває єдність судової влади, припиняє статус Верховного Суду України шляхом відбирання частини його повноважень і суперечить конституційному положенню про Верховний Суд України

В Україні функція касації щодо системи судів загальної юрисдикції організаційно зосереджена у Верховному Суді України та вищих спеціалізованих судах. І Верховний Суд, і вищі спеціалізовані суди України мають спільні за своєю природою та змістом повноваження, сутність яких полягає у перегляді справ у касаційному порядку і наданні судам роз'яснень з питань застосування законодавства. То наскільки обґрунтованим і необхідним є поділ касаційної інстанції між трьома судовими установами, відносини яких надто часто набувають певних елементів конкуренції? На нашу думку, поділ касаційної інстанції підриває єдність судової влади, припиняє статус Верховного Суду України шляхом відбирання частини його повноважень і суперечить конституційному положенню про найвищість Верховного Суду України. Підтвердження цієї позиції можна знайти у роботах видатних російських дореволюційних учених, які досліджували статус суду касаційної інстанції. Зокрема, за російською судовою реформою другої половини XIX ст. суд касаційної інстанції — касаційний департамент Урядуючого сенату — став єдиним. Забезпечення єдності й виключності цієї інстанції й було одним із основних завдань судової реформи.

З цього приводу І.Я. Фойницький зазначав, що «касаційними рішеннями ... забезпечується єдність судової діяльності у державі. Один на всю державу касаційний суд у цьому сенсі спрямовує всю судову практику і керує нею»¹. Цю позицію підтримував інший учений того часу Є.В. Васьковський, який вважав, що касаційна інстанція повинна бути єдиною, оскільки при розподілі її функцій між кількома судами не може бути встановлена єдність судової практики. З цією ж метою, на думку автора, необхідно запроваджувати спеціалізацію у цій інстанції, створювати різні підрозділи для розгляду різних категорій справ². Отже, на сьогодні в судовій системі не дотримано принцип виключності повноважень Верховного Суду України, чим фактично ставиться під загрозу його

¹ Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2 т. / Общ. ред. А.В. Смирнова. — СПб., 1996. — Т. 1. — 1996. — 552 с. — С.166.

² Див.: Васьковський Е.В. Курс гражданского процесса: В 2 т. — М., 1913. — Т. 1: Общая часть. Субъекты процесса, процессуальные отношения и действия. — 1913. — 703 с. — С. 210.

статус як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, закріплений Конституцією.

Конституційні приписи щодо судової влади знаходять своє продовження у відповідних нормах законодавства. Так, за змістом ст. 18 Закону № 3018-III систему судів загальної юрисдикції складають місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України. Тобто за логікою законодавця саме єдність розглядається як невід'ємна властивість судової системи. За такого розуміння іманентна неподільність судової влади і судової системи свідчить про те, що єдність як притаманна судовій системі властивість є обов'язковою характеристикою і судової влади.

Іманентна неподільність судової влади і судової системи свідчить про те, що єдність як притаманна судовій системі властивість є обов'язковою характеристикою судової влади

Крім того, така єдність має більш глибоке підґрунтя. Її можна вивести із загальної теорії систем. Зокрема, системний об'єкт не можна розглядати як такий, що складається з окремих елементів і відносин між ними; його не можна пізнати, якщо виділити лише одну зі складових його зв'язків; специфіка цього об'єкта полягає у наявності взаємозалежних зв'язків і їх дослідження є важливим завданням наукового аналізу. Значущою є особлива єдність системного об'єкта із навколишнім середовищем, а також той факт, що ця система, як правило — елемент іншої системи більш високого порядку, а її елементи водночас є системою більш низького порядку. Викладене дає підстави виокремити сутнісні характеристики системи: 1) цілісність та подільність на елементи; 2) наявність стійких зв'язків (відносин) між елементами системи, які міцніші, ніж зв'язки (відносини) цих елементів з елементами, що не входять до зазначеної системи; 3) наявність інтегративних властивостей, які притаманні системі в цілому, але не спостерігаються у її окремих елементах; 4) організація (зорганізованість) систем, які розвиваються³.

Кількість елементів судової системи має бути чітко визначеною, виходячи із потреб конкретної країни, чисельності її населення та адміністративно-територіального устрою

Умовою існування будь-якої системи є її стійкість, тобто незалежність від зовнішніх впливів. Стійкість системи розуміють як її властивість зберігати динамічну рівновагу із зовнішнім середовищем, як здатність до змін та адаптації. Загальна стійкість системи підвищується із зростанням кількості

її елементів лише за умови, що таке збільшення не призводить до зменшення структурної цілісності системи. Застосовуючи такий підхід до судової системи, зазначимо, що кількість її елементів має бути чітко визначеною, виходячи із потреб конкретної країни, чисельності її населення та адміністративно-територіального устрою. Це стосується як вертикальної побудови системи судів, так і горизонтальної. З метою уникнення створення зайвих елементів кожен новий елемент судової системи перед упровадженням має бути оцінений у сенсі його доцільності й ефективності.

Ієрархічна організація вітчизняної судової системи має «пірамідальну» форму: низова ланка — місцеві, вище — апеляційні, далі — вищі спеціалізовані суди, вершина «піраміди» — Верховний Суд України. При цьому варто вказати, що цей «трикутник» не є рівноважним, оскільки вищі спеціалізовані суди утворюють додаткову ланку, яка знаходиться над апеляційними судами і нижче рівня Верховного Суду України. Проте основою ефективного функціонування будь-якої системи є її рівновага. Для більшої наочності наведемо приклад. Так, судова система СРСР, незважаючи на критику, була цілісною і внутрішньо урівноваженою, позаяк існувала встановлена послідовність судових інстанцій, а повноваження верховних судових органів республік і Верховного Суду СРСР були чітко визначені законом. Важливим аспектом також було те, що різні судові ланки хоча і виконували функції кількох інстанцій, але ці функції були організаційно розподілені між різними структурними підрозділами в межах одного суду (судові колегії, Пленум, Президія). Отже, в цьому випадку існувала певна рівновага.

В будь-якій системі повинен бути один центр управління, інакше втрачається ефективність її функціонування

Вагомим аргументом на користь важливості врівноваження судової системи є порівняння з іншими складовими державної влади. Так, система органів виконавчої влади побудована з урахуванням чіткої ієрархії й наявності трьох основних рівнів організації відповідно до адміністративно-територіального устрою: центр — область — район, з підлеглистю єдиному центру — Кабінету Міністрів України. Аналогічна ситуація і в системі органів прокуратури та інших системах державного апарату. Логічно, що в будь-якій системі повинен бути один центр управління, інакше втрачається ефективність її функціонування. Зазначені принципи застосовуються і до судової системи, але з певними застереженнями — вони повинні узгоджуватися із фундаментальною

³ Див.: Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. — М., 2000. — 528 с. — С. 63.

засадою незалежності суддів і самостійності судів. Це означає, що не може бути підпорядкування нижчих судів вищим в адміністративному сенсі. Утім, судова система також належить до владних систем, а отже, її централізація є вкрай необхідною.

Спеціалізація заради спеціалізації не вирішує проблеми ефективності діяльності системи правосуддя, а за умови недосконалості законодавчих приписів про судоустрій і процесуальних норм взагалі ускладнює її функціонування

Важливим аспектом закономірності «піраміди» в теорії систем є те, що додавання ресурсів на вершину ієрархічної системи призводить до порушення її стабільності та швидкої руйнації. Тому зміцнення такої системи буде ефективним тоді, коли ресурси додаються до її низової ланки. Застосовуючи цю закономірність до судової системи, слід вказати, що її ефективне укріплення може відбуватися лише за рахунок зміцнення першої — низової, початкової ланки системи правосуддя — місцевих судів. Утворення зайвих елементів на вершині судової ієрархії, зокрема, створення нових судових юрисдикцій з одночасним вибудовуванням трьох інстанцій для вирішення спору, як наслідок матиме порушення стабільності судової системи і призведе до її розбалансування.

Розглянемо, наскільки висвітлені вище принципи і закономірності реалізуються у судовій системі України. Система судів загальної юрисдикції за одними процесуальними законами діє або як триланкова (ЦПК, КПК), або як чотириланкова (за змістом КАС і ГПК — місцеві, апеляційні суди, вищий спеціалізований суд, Верховний Суд України). Отже, стверджувати про єдність системи судів передчасно. Згідно зі ст. 18 Закону № 3018-III однією з гарантій єдності системи судів загальної юрисдикції є забезпечення Верховним Судом України однакового застосування ними законодавства. Але Верховний Суд України на сьогодні практично позбавлений належних процесуальних можливостей щодо забезпечення зазначеної гарантії.

Ця проблема має більш глибоке коріння і пов'язана із законодавчим визначенням надання вищими спеціалізованими судами роз'яснень рекомендаційного характеру щодо застосування матеріальних і процесуальних норм при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції (статті 39, 44 Закону № 3018-III). У свою чергу, і роз'яснення Верховного Суду України не мають обов'язкової сили для вирішення справ у судах загальної юрисдикції. Як результат — очевидний дисбаланс судової практики, оскільки не виключається ситуація, коли вищий суд надає спеціалізованим судам певної галузевої юрисдикції роз'яснення, які не збігаються із правовою пози-

цією Верховного Суду України. Але двох правд не буває, а така постановка питання, звичайно, не на користь правосуддю і єдності системи судів.

Після запровадження реформи процесуального законодавства (червень 2001 р.) в Україні фактично відбувається переформування судової системи з триланкової на чотириланкову. Загалом це пояснюється необхідністю дотримання конституційного принципу спеціалізації. Не маючи на меті піддавати сумніву цей базисний принцип, зауважимо, що зловживання ним у побудові судів є вкрай небезпечним і ставитися до його використання законодавцю потрібно обережно і розсудливо. Спеціалізація заради спеціалізації не вирішує проблеми ефективності діяльності системи правосуддя, а за умови недосконалості законодавчих приписів про судоустрій і процесуальних норм взагалі ускладнює її функціонування.

Продовжуючи аналіз доцільності побудови нових судових установ у контексті функціонування Верховного Суду України, звертаємо увагу на штучну актуалізацію необхідності суцільної спеціалізації і створення нових спеціалізованих судів із вирішення цивільних і кримінальних справ. Проблема виникає не в організації ще двох спеціалізованих юрисдикцій, а лежить у площині деструкції судової системи, оскільки здійснення новими судами касаційних повноважень з одночасним визначенням Верховного Суду України як суду виняткової інстанції з усеченим обсягом повноважень остаточно розбалансирует судову систему. Реалізація ж цієї ідеї окрім інших негативних наслідків (наприклад неможливість забезпечення Верховним Судом України однакового застосування судами загальної юрисдикції правових норм) призведе до того, що найвищий статус Верховного Суду України серед усіх судів загальної юрисдикції перетвориться на пустотілу декларацію.

Визнання за вищими судами відповідних спеціалізованих юрисдикцій права на ухвалення остаточного рішення провокує ситуацію, коли будь-яке рішення зазначених верховних судових органів Європейський суд з прав людини може визнати таким, що суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Водночас, визнання за вищими судами відповідних спеціалізованих юрисдикцій права на ухвалення остаточного рішення провокує ситуацію, коли будь-яке рішення зазначених верховних судових органів Європейський суд з прав людини (далі — Європейський суд) може визнати таким, що суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. За такого підходу фактично піддаються сумніву положення

Конституції щодо статусу Верховного Суду України у системі судів загальної юрисдикції, а перегляд судових актів вищих спеціалізованих судів після прийняття ними остаточних рішень може визнаватися Європейським судом як такий, що порушує ст. 6 Конвенції (наприклад справа «Стригун і Сокурєнко проти України»).

Безперечно, завдання забезпечення єдності судової практики має включатися у сферу пріоритетів Верховного Суду України. Однак це лише один із напрямів його багатогранної діяльності, яка до того ж передбачає спрямування практики вирішення спорів у єдиному, загальному для всіх судових юрисдикцій руслі. Для цього Верховному Суду необхідні повноваження щодо корекції практики судів, коли вони допускають непослідовність (неоднаковість) у застосуванні законодавства в аналогічних справах або роблять взаємовиключні висновки на підставі одних і тих самих норм матеріального, процесуального права. І подібних прикладів чимало. Недостатньо продумана, а наразі галопуюча в бажаннях політиків судова реформа та «автономізація» спеціалізованих судів привели систему правосуддя до стану, близького до колапсу.

Прикладом широкої спеціалізації є судова система ФРН. Особливості судової організації цієї країни визначаються двома основними чинниками: 1) федеральним устроєм; 2) наявністю поряд із судами загальної підсудності судів спеціальної компетенції, у системі яких діють, як правило, три інстанції. Однак зауважимо, що в німецькій правничій науці виникають дискусії з приводу функціонування спеціальних судових вертикалей. Не ставлячи під сумнів дієвість функціонування судів спеціальної компетенції ФРН, така структура судової системи значною мірою підриває єдність правосуддя. Крім того, між самими судами ведеться «боротьба» за пріоритетне становище в судовій системі. Німецькі судді доволі скептично оцінюють переваги широкої спеціалізації, яка ускладнює й управління судами. Понад те, останнім часом у ФРН дискутується тема реорганізації системи судів у бік її централізації, оскільки Єдиний сенат верховних судових установ як координуючий орган діяльності судових підсистем різних юрисдикцій не завжди може виконувати ефективно свій обов'язок щодо єдності судової практики всіма судами спеціальної компетенції⁴.

Здійснення правосуддя судами спеціалізованої компетенції регламентується процесуальним законодавством, з передбаченням можливості оскарження рішень таких судів, але в переважній більшості апеляційні (касаційні) скарги спрямову-

ються до судів загальної юрисдикції. Така модель характерна для адміністративного судочинства Франції, згідно з якою рішення адміністративних трибуналів в апеляційному порядку підлягають оскарженню до відповідних апеляційних судів, а в касаційному — до секції Державної ради Франції⁵. За змістом польського законодавства підсистема адміністративних судів складається із воєводських судів (перша інстанція) та Вищого адміністративного суду (апеляційна інстанція) з можливістю оскарження їх рішень у Верховному суді (палата у публічних справах). Європейський досвід організації судового устрою допускає, що саме через можливість перегляду рішення такого суду загальним судом досягається єдність системи судів у державі, причому така єдність може бути нормативно визначена як на місцевому рівні організації судових органів, так і на вищих — апеляційному та касаційному.

Для забезпечення єдності судової практики Верховному Суду України необхідні повноваження щодо корекції практики судів, коли вони допускають непослідовність (неоднаковість) при застосуванні законодавства в аналогічних справах

Ефективність діяльності Верховного Суду України залежить від багатьох факторів, які пов'язані з дотриманням конституційних положень, в тому числі і в процесі реформування. Водночас, на думку Д.М. Притики, саме Верховний Суд України та деякі парламентарі, відстоюючи механічне підпорядкування спеціалізованих судів найвищому судовому органу в системі судів загальної юрисдикції, ігнорують приписи ст. 125 Конституції. Цей автор також актуалізує таку позицію: спеціалізовані суди і надалі мають бути ланкою поряд із судами першої, апеляційної і касаційної інстанцій з наданням повноважень щодо здійснення повної касації тільки відповідному вищому спеціалізованому суду⁶. Однак таке організаційне рішення щодо судоустрою держави є дискусійним, навіть із врахуванням рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р., позаяк комплексний аналіз положень статей 124, 125, 129 Конституції не дає підстав стверджувати, що підсистема спеціалізованих судів обов'язково повинні мати три інстанції для вирішення спору, а вищий спеціалізований суд — повноваження здійснювати «повну» касацію у визначеній судовій юрисдикції.

Крім того, автор обґрунтовує думку про нецільність створення у складі Верховного Суду України судових палат відповідних юрисдикцій, аргументуючи це «штучним» поділом компетенції

⁴ Див.: Хайде В. Система правосуддя Федеративной Республики Германия. — Бонн: Германский фонд междунар. правового сотрудничества, 1995. — С. 173.

⁵ Див.: David Rene, Camille Jauffret-Spinosi. Les grands systemes de droit contemporains. — Paris, 1992. — P. 501—523.

⁶ Див.: Притика Д.М. Вищі спеціалізовані суди потрібні суспільству // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 100. — С. 6.

спеціалізованих судів між вищими спеціалізованими судами і цими палатами. Але з такою позицією погодитися важко. Будь-який суд не може бути судовим органом, якщо він не здійснює правосуддя, оскільки саме цим він відрізняється від інших органів держави. Найвищий статус Верховного Суду України серед інших судів передбачає надання йому відповідного обсягу повноважень, у тому числі процесуального характеру, способом реалізації яких є здійснення судочинства у відповідних судових палатах за встановленими правилами. Саме так закладається акумулювання судової практики і стабільність судової влади в суспільстві, досягається високий рівень її демократизації та оптимально обмежується принцип децентралізації у судовій системі. На наш погляд, із запровадженням такої моделі судова влада буде спроможна кваліфіковано і повно захищати права і свободи громадян. На противагу цьому, обмежений у повноваженнях Верховний Суд України стає потенційно «вигідним» для будь-якого вищого спеціалізованого суду і провідників сумнівних прагнень, пов'язаних із приватизацією судочинства.

Надання Верховному Суду України достатніх повноважень із перегляду рішень усіх судів, у тому числі спеціалізованих, і є одним із шляхів реалізації державою завдання щодо створення системи справедливого правосуддя, недопущення розмивання судової влади та розхитування судової практики

Погоджується із попереднім автором і А.Й. Осетинський, який вказує на те, що теорія і практика систем правосуддя у європейських країнах свідчить, що належна реалізація функцій верховного суду (передусім щодо забезпечення єдності правозастосування) не передбачає жорсткої централізації, «замкнення» судової системи на верховному органі, надаючи пріоритет принципу децентралізації судової влади. На думку автора, подібна концепція суперечить демократичним принципам, несе загрозу надмірного контролю, домінування одного «керівного» органу в системі судової влади, а потенційно — порушення балансу повноважень у системі державної влади⁷. Але ми переконані, що надання Верховному Суду України достатніх повноважень із перегляду рішень усіх судів, у тому числі спеціалізованих, і є одним із шляхів реалізації державою завдання щодо створення системи справедливого

правосуддя, недопущення розмивання судової влади та розхитування судової практики. Фактично, критикуючи «верховність» Верховного Суду України і пов'язуючи його компетенцію з невизначеним обсягом повноважень, така позиція не виправдано звеличує правовий статус вищих спеціалізованих судів.

Правовий статус Верховного Суду України за будь-яких реформ не може ставитися під сумнів. Саме в цій судовій установі відповідно до приписів чинного законодавства консолідується всі види судочинства, а необхідність забезпечення єдності правозастосування шляхом здійснення правосуддя свідчить про потребу й надалі утверджувати статус Верховного Суду України як найвищого судового органу серед усіх судів загальної юрисдикції

Таким чином, на нашу думку, між Верховним Судом України і вищими спеціалізованими судами не може існувати конкуренції, зважаючи на: 1) конституційно-правову регламентацію статусу Верховного Суду України і визначення статусу вищих спеціалізованих судів на законодавчому рівні, які є різнопорядковими; 2) моноцентризм Верховного Суду України і множинність вищих спеціалізованих судів у системі судів загальної юрисдикції; 3) процесуальний вплив Верховного Суду України на всю систему судів загальної юрисдикції і вищого спеціалізованого суду — в межах окремої судової юрисдикції; 4) обсяги організаційних повноважень Верховного Суду України (вся система судів загальної юрисдикції) і вищого спеціалізованого суду (підсистема судів, які вирішують спори у певній нормативно окресленій сфері правовідносин); 5) виконання суспільно значущих конституційно закріплених функцій Верховним Судом України, що жодним чином не належать до функцій вищих спеціалізованих судів (статті 110, 111 Конституції).

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що правовий статус Верховного Суду України за будь-яких реформ не може ставитися під сумнів. Саме в цій судовій установі відповідно до приписів чинного законодавства консолідується всі види судочинства, а необхідність забезпечення єдності правозастосування шляхом здійснення правосуддя свідчить про потребу й надалі утверджувати статус Верховного Суду України як найвищого судового органу серед усіх судів загальної юрисдикції, покликаного об'єднати і спрямувати зусилля держави для підвищення ефективності судового захисту, що визнається фундаментальною цінністю в демократично організованому суспільстві.

⁷ Див.: Осетинський А. Сучасні аспекти інституційного забезпечення касаційного перегляду судових рішень та єдності правозастосування у національних судових системах країн ЄС // Право України. — 2007. — № 5. — С. 7—14.

І.Л. Самсін,
суддя Судової палати
в адміністративних справах
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Summary
The article studies value of proceedings under exceptional circumstances in administrative procedure as a mechanism of realization of the rule of law principle. It motivates an independent meaning of this procedural institution emerging from specific functions it does. Exemplifies law using under which one can illustrate connection of national legal proceedings with judgments of the European Court of Human Rights

Провадження за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві з огляду на практику Європейського суду з прав людини

До вирішення проблеми із визначення інституційного змісту принципу верховенства права долучається все більше науковців і практиків. Доктринальна інтерпретація цього основоположного системоутворюючого юридичного принципу особливо важлива для українського правового поля, оскільки вирішення цього питання і засвоєння смислу верховенства права усіма представниками правничої професії є одними з умов для подальшого демократичного поступу.

У західноєвропейській правовій доктрині принцип верховенства права має виняткове значення для побудови правової системи, включаючи нормативно-правове регулювання та елементи державного устрою.

Прагнучи наслідувати європейські правові стандарти в розвитку інститутів захисту прав людини, національний законодавець здійснив ряд кроків нормотворчого характеру, завдяки яким запровадження цих стандартів визначено як програмні цілі. Так, у ст. 7 Конституції України закріплено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Зрозуміло, що визнання цього принципу на рівні найвищого законодавчого акта — Основного Закону, після «радянської законності» мало велике значення передусім для утвердження проєвропейської орієнтації у формуванні правових ідеалів в країні, що відновила свою державність. Однак слід визнати, що тривалий час це положення Конституції скоріше було здобутком правової культури, своєрідною декларацією про наміри, а не ефективним юридичним інструментом захисту прав людини, наділеним реальним змістом та силою.

Безумовно, провідна роль у наповненні визнаного Конституцією принципу верховенства права зрозумілим смислом, позбавленні його статусу «аморфного правового феномену», належить вітчизняним науковцям. Завдяки працям вітчизняних вчених В.Г. Ротаня, П.М. Рабіновича, В.Б. Авер'янова, Ю.С. Шемшученка, С. Головатого¹ можна стверджувати, що український правовий простір готовий до сприйняття і впровадження принципу верховенства права.

¹ Див.: Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4-х т. — Т. 4. — Методологія тлумачення нормативно-правових актів України / Відп. ред. В.Г. Ротань. — К., Севастополь, 2008. — 848 с.; Рабінович П.М., Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). — Л., 2004. — 171 с.; Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: У 2-х кн. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка / Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / Відп. ред. В.Б. Авер'янов. — К., 2008. — 314 с.; Головатий С. Верховенство права: У 3-х кн. — К., 2006.

Наука завжди на крок попереду від практики, що, власне, можна вважати позитивним явищем, оскільки теоретичне опрацювання ідеї має, за можливості, передувати емпіричному її впровадженню, тоді буде менше невдалих експериментів. Тому й доктринальне осмислення певних правових ідей закономірно відбувається до їх практичного впровадження.

Адміністративне судочинство виступає механізмом захисту прав людини у відносинах з державою, забезпечуючи можливість оскаржити будь-яке рішення, дію чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень

Такою «дозрілою» ідеєю, що реалізована частково під впливом європейського досвіду у сфері судочинства, частково шляхом відродження національних дореволюційних традицій, а частково продиктована визнанням Європейським судом з прав людини ряду рішень національних судів такими, що порушують міжнародні зобов'язання України, стало запровадження адміністративного судочинства.

Саме цей сегмент судової системи відповідає за дотримання справедливого балансу між публічними інтересами, які захищаються органами державної влади, та інтересами суб'єктів приватного права, що реалізуються ними в публічно-правових відносинах. Адміністративне судочинство виступає механізмом захисту прав людини у відносинах з державою, забезпечуючи можливість оскаржити будь-яке рішення, дію чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень.

Судове оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень є основоположною гарантією правопорядку в державі, зміст якого зводиться до того, що особи приватного права не можуть піддаватись обмеженням, які прямо не встановлені законом, а особи публічного права навпаки — можуть діяти виключно в межах наданих їм законом повноважень.

Спрямованість адміністративного судочинства визначається, на наш погляд, у формулюванні, яке закріплене в ч. 1 ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС): «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого зокрема людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Це основна думка, з якою суддя повинен заходити до судової зали і виходити в нарадчу кімнату.

Проведення за винятковими обставинами, яке інституційно відокремлене від касаційного провадження, є порівняно новим процесуальним механізмом в національному судочинстві. Проте на сьогоднішній день без цього процесуального

інституту важко уявити подальший розвиток судової системи України в демократичному напрямі.

Як вбачається зі змісту ст. 237 КАС, підставами для перегляду судових рішень в адміністративних справах Верховним Судом України за винятковими обставинами є: неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права; визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

Таким чином, функції процесуального інституту провадження за винятковими обставинами мають два виміри: перший з них розкривається у внутрішньонаціональній правовій площині, а другий — у виконанні міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною.

У внутрішньонаціональному аспекті виявляється системоутворюючий вплив цього інституту на судову практику, яка повинна відповідати критерію однакових підходів та правових позицій. Крім того, у разі наявності прогалини у законодавстві позиція найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції надає певної правової визначеності та є орієнтиром для правильного тлумачення норм права.

У цьому контексті слід говорити про такі елементи принципу верховенства права, як: передбачуваність закону, тобто у тотожних правових ситуаціях закон повинен однаково інтерпретуватися правозастосовними органами, в тому числі судами; неможливість відмови в правосудді у зв'язку із відсутністю закону, який би регулював такі правовідносини.

Проведення за винятковими обставинами, яке інституційно відокремлене від касаційного провадження, є порівняно новим процесуальним механізмом в національному судочинстві

Отже, у разі виявлення неоднакового застосування положень закону Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України має вирішити суперечку щодо правозастосування, яка виникла в практиці касаційних судів. Це означає, що завдання Верховного Суду полягає у формуванні однакової практики шляхом визначення правильної позиції для аналогічних справ, адже ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 р. №3018-III «Про судоустрій України» на цей найвищий судовий орган покладено забезпечення однакового застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції. Тобто відповідне рішення Верховного Суду України в адміністративній справі, що містить тлумачення акта законодавства, є таким актом правозастосування, який матиме вплив на вирішення всіх аналогічних справ, кількість яких не є визначеною.

Вищезазначені концептуальні засади провадження за винятковими обставинами визначають його роль як процесуального інституту і вказують на його самостійне значення в адміністративній юстиції. З цього приводу хотілось би висловити зауваження щодо недоречності формулювання, яке міститься в ст. 235 КАС, за змістом ч. 2 якої перегляд судових рішень за винятковими обставинами є різновидом касаційного провадження.

У разі виявлення неоднакового застосування положень закону Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України має вирішити суперечку щодо правозастосування, яка виникла в практиці касаційних судів. Це означає, що завдання Верховного Суду полягає у формуванні однакової практики шляхом визначення правильної позиції для аналогічних справ

Так само некоректним є формулювання п. 1 ст. 237 КАС, відповідно до якого перегляд судових рішень здійснюється з мотивів неоднакового застосування *судом (судами) касаційної інстанції* однієї й тієї самої норми права.

Часто приклади неоднакового застосування однієї і тієї самої норми права наводяться з посиланням на рішення Верховного Суду України (Судової палати в адміністративних справах), тобто обґрунтовується невідповідність між позицією Вищого адміністративного суду України, що раніше була висловлена в аналогічній справі, та позицією Верховного Суду України, що також є підставою для порушення провадження за винятковими обставинами. Через це складається враження, що Верховний Суд України в адміністративному судочинстві набуває статусу касаційної інстанції, якою насправді не є. А це призводить до того, що учасники процесу нечітко розуміють призначення процесуального інституту провадження за винятковими обставинами.

Так, нерідко помилково називають відповідний процесуальний документ «касаційна скарга» замість «скарга за винятковими обставинами». Від нерозуміння особливостей цього виду процесуального провадження нерідко трапляються і недоліки у структурі скарг (перевантаження фактичними обставинами справи, посилання на неправильне тлумачення норм матеріального і процесуального права замість обґрунтування їх неоднакового застосування), що, звичайно, негативно позначається на якості юридичної допомоги, яка надається у зв'язку із участю в адміністративному процесі.

Особливої актуальності порушене питання набуває після прийняття Конституційним Судом України Рішення від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів

«найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України. У зазначеному Рішенні Конституційний Суд України дійшов висновку, що **як касаційна інстанція Верховний Суд України повторно після вищих судів перевіряє рішення судів (статті 39, 47 Закону України «Про судоустрій України», розд. XII² Господарського процесуального кодексу України, ч. 2 ст. 235 КАС), що не може бути виправдано з точки зору забезпечення права на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку. Крім того, наявність двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів не відповідає засадам правової визначеності.**

При цьому було зазначено, що конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції.

Одночасно Конституційний Суд України в результаті тлумачення змісту п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції визначив, що **законодавцем можуть бути передбачені у законах про судоустрій та судочинство й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції.**

Очевидно, що такими законами про судочинство мались на увазі відповідні процесуальні кодекси, в тому числі КАС. У цьому контексті слід звернути увагу на структуру розд. IV «Перегляд судових рішень», до якого включено, по-перше, апеляційне провадження, по-друге, касаційне провадження, по-третє, провадження за винятковими обставинами, по-четверте, провадження за нововиявленими обставинами.

Концептуальні засади провадження за винятковими обставинами визначають його роль як процесуального інституту і вказують на його самостійне значення в адміністративній юстиції

Усі перераховані процесуальні інститути розгляду та перегляду судових рішень мають самостійне значення і зміст. Особливо слід звернути увагу на відмінність функцій суду при здійсненні правосуддя в межах того чи іншого виду провадження.

Якщо розглядати в цьому плані касаційний розгляд справи і перегляд рішень за винятковими обставинами, то необхідно наголосити на ключовій відмінності об'єктів, дослідження яких здійснюється судом. У першому випадку — це правильність застосування норм матеріального і процесуального права при розгляді конкретної

справи, в другому — це відмінність в позиціях касаційного суду (Вищого адміністративного суду України) при розгляді аналогічних справ і в позиціях, сформульованих Верховним Судом України. Дослідження цієї відмінності полягає у встановленні причин правозастосовної помилки, яка має ознаки системності; формулюванні правової позиції щодо вирішення розглядуваної категорії справ, яка ґрунтується на правилах тлумачення чинного законодавства, у вигляді загальної концептуальної формули, що буде застосовуватись у подальшому; і найголовніше — визначення відповідності цієї позиції принципу верховенства права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Функція суду в провадженні за винятковими обставинами, який фактично «ставить крапку» у спорі, полягає в тому, щоб остаточно впевнитись, що судовим рішенням у певній справі не буде порушено міжнародні зобов'язання України і воно потім не стане предметом розгляду в суді міжнародної юрисдикції

Остання теза зовсім не повинна сприйматись як заперечення того, що суди нижчих інстанцій повинні застосовувати принцип верховенства права з усіма елементами його змісту. Однак функція суду в провадженні за винятковими обставинами, який фактично «ставить крапку» у спорі, полягає в тому, щоб остаточно впевнитись, що судовим рішенням у певній справі не буде порушено міжнародні зобов'язання України і воно потім не стане предметом розгляду в суді міжнародної юрисдикції.

Так, орієнтиром встановлення змісту принципу верховенства права є практика Європейського суду з прав людини, що прямо впливає зі змісту ч. 2 ст. 8 КАС. У рішеннях цього суду здійснюється тлумачення положень Конвенції, що вважається джерелом прецедентного права Європейського суду з прав людини. Переглядаючи за винятковими обставинами рішення судів касаційної інстанції, Верховний Суд України звертається до практики Європейського суду, яка спрямовує на правильне вирішення адміністративного спору.

Зокрема, вирішуючи приватизаційний спір (до набрання чинності Законом від 15 грудня 2006 р. № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів», яким приватизаційні спори віднесено до компетенції господарських судів), Верховний Суд України керувався інтерпретованим в рішеннях Європейського суду з прав людини від 30 червня 2006 р. у справі «Федоренко проти України» та від 24 червня 2003 р. у справі «Стретч проти Сполученого Королівства»

розумінням права на мирне володіння майном як законного та обґрунтованого очікування набути майно або майнове право за договором, укладеним з органом публічної влади. Тут же було застосовано доктрину *ultra vires*, квінтесенція якої Верховним Судом України в цій справі була сформульована таким чином: самі по собі допущені органами публічної влади порушення при визначенні умов та порядку приватизації не можуть бути безумовною підставою для визнання приватизаційних договорів недійсними, повернення приватизованого майна державі на порушення права власності покупця, якщо вони не допущені внаслідок винної, протиправної поведінки самого покупця.

Не менш важливою є й інша підстава для провадження за винятковими обставинами, а саме — визнання національних судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

На підставі п. 2 ст. 237 КАС розглянуто ряд справ, рішення національних судів у яких визнані Європейським судом з прав людини такими, що не відповідають вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

Введення аналізованої підстави до ст. 237 КАС є не випадковим. Так, за змістом Рекомендації N R (2000) 2 від 19 січня 2000 р. Комітету Міністрів державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» у виняткових випадках повторний розгляд справи або поновлення провадження є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum*.

У зв'язку із цим Комітет Міністрів у зазначеному документі рекомендує Договірним сторонам переглянути свої національні правові системи з метою забезпечення адекватних можливостей для повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції.

Переглядаючи за винятковими обставинами рішення судів касаційної інстанції, Верховний Суд України звертається до практики Європейського суду, яка спрямовує на правильне вирішення адміністративного спору

Так, Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України переглядала рішення національних судів у зв'язку із винесенням Європейським судом з прав людини рішень за позо-

вами проти України (зокрема, на підставі рішень цього суду від 30 листопада 2004 р. у справі «Михайленки та інші проти України»; від 8 листопада 2005 р. у справі «Стрижак О.Г. проти України»; від 2 листопада 2004 р. у справі «Трегубенко проти України»; від 14 червня 2007 р. у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України»).

Переглянувши за винятковими обставинами рішення національних судів на підставі визнання їх Європейським судом з прав людини такими, що порушують міжнародні зобов'язання України, Верховний Суд України повинен не допустити повторного порушення Конвенції в аналогічних спорах.

У зв'язку з цим провадження за винятковими обставинами на підставі п. 1 ст. 237 КАС є процесуальним механізмом, який повинен сприятись у тому числі як рубіжний контроль остаточного рішення національного суду на відповідність його положенням Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини.

Як приклад можна навести розглянуту Верховним Судом України справу за позовом релігійної громади Української автокефальної православної церкви м. Мостиська до Львівської обласної державної адміністрації, комунального підприємства «Мостиське районне бюро технічної інвентаризації», за участі третіх осіб: товариства по будівництву церкви «Вознесіння Господнього», релігійної громади Української православної церкви Покрови Пресвятої Богородиці (Київського патріархату), Мостиської районної державної адміністрації Львівської області, про скасування розпоряджень та рішення (Постанова Верховного Суду України від 10 листопада 2009 р. № 21-1316во09).

Підставою для пред'явлення позову стало прийняття рішення про зміну конфесійної приналежності церкви як релігійної організації шляхом внесення змін до її статуту. При цьому позивач посилається на те, що на порушення положень статуту зміни приймалися на зборах релігійної громади, а не на парафіяльних зборах, як це встановлено в статуті, тому відповідний протокол зборів релігійної громади не міг розглядатися відповідачем — Львівською обласною державною адміністрацією, як законна підстава для проведення реєстрації змін до статуту.

Рішенням суду першої інстанції, залишеною без змін судом апеляційної інстанції, позовні вимоги задоволено. Судові рішення мотивовані тим, що відповідно до п. 6.1. статуту право на внесення змін і доповнень до цього статуту мають парафіяльні збори в тому ж порядку і в той же термін, що і реєстрація статуту згідно із ст. 14 Закону від

23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі — Закон № 987-ХІІ). При цьому суди встановили, що рішення приймалося не парафіяльними зборами, а релігійною громадою. Суди виходили з того, що до протоколу зборів громади парафіян не додано списку парафіян, які брали участь у цих зборах, що робить неможливим встановлення їх повноважності.

Касаційний суд рішення судів попередніх інстанцій скасував та відмовив у позові, вказавши, що оскільки третьою особою було подано до повноважного органу — Львівської обласної державної адміністрації — передбачені Законом № 987-ХІІ документи для реєстрації змін до статуту релігійної організації, тому відповідач не міг вимагати у релігійної організації інші документи, а в розумінні судової практики Європейського суду з прав людини у Львівській обласній державній адміністрації не було підстав для відмови в реєстрації змін до статуту (в цьому контексті Вищий адміністративний суд України послався на рішення Європейського суду з прав людини від 14 червня 2007 р. справи «Свято-Михайлівська парафія проти України»).

Переглянувши за винятковими обставинами рішення національних судів на підставі визнання їх Європейським судом з прав людини такими, що порушують міжнародні зобов'язання України, Верховний Суд України повинен не допустити повторного порушення Конвенції в аналогічних спорах

Так, зі змісту п. 146 рішення Європейського суду з прав людини від 14 червня 2007 р. у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» випливає, що рішення релігійної організації про внесення змін до статуту лежать в площині приватного права та не мають бути об'єктом втручання з боку органів державної влади, якщо вони не порушують права інших осіб, чи підпадають під обмеження, встановлені пунктами 2 статей 9 та 11 Конвенції. При цьому у п. 147 цього рішення зазначено, що внутрішня структура органів релігійної організації визначається її статутом.

Саме виходячи з висновків Європейського суду у зазначеній справі Верховний Суд України сформулював позицію у зазначеному спорі, смислом якої полягає в тому, що виключно статутом повинна визначатися структура релігійної організації та повноваження її керівних і виконавчих органів, а тому довільне тлумачення законодавчих положень, що регулюють діяльність релігійних організацій, призводить до порушень відповідних конвенційних прав.

У резолютивній частині рішення у цій справі Верховний Суд України зазначив, що «рішення касаційного суду по даній справі не відповідає прак-

тиці Європейського суду з прав людини та свідчить про визнання правомірним втручання органів державної влади у порядок прийняття рішень релігійною організацією».

Здійснюючи аналіз змісту провадження за винятковими обставинами, неодмінно виникає питання про співвідношення цього процесуального інституту з таким іманентним елементом принципу верховенства права, як остаточність судового рішення.

Окреслене питання має виняткове значення для розуміння мети провадження за винятковими обставинами та причин, з яких Європейський суд з прав людини неодноразово визнавав порушення права на доступ до суду та принципу правової визначеності перегляд остаточних рішень Пленумом Верховного Суду України в порядку нагляду.

Так, Європейський суд з прав людини у справі «Трегубенко проти України» виніс рішення від 2 листопада 2004 р., зі змісту якого випливає, що порушенням з боку держави Україна п. 1 ст. 6 Конвенції було визнано скасування остаточного рішення на користь заявника через протест у порядку нагляду.

Після ухвалення Європейським судом рішення у цій справі заявник звернувся до Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, посилаючись на зміст Рекомендації від 19 січня 2000 р. N R (2000) 2 Комітету Міністрів Ради Європи, про перегляд справ і поновлення проваджень у справах на внутрішньодержавному рівні у зв'язку з рішенням Європейського суду з прав людини.

Здійснюючи аналіз змісту провадження за винятковими обставинами, неодмінно виникає питання про співвідношення цього процесуального інституту з таким іманентним елементом принципу верховенства права, як остаточність судового рішення

За цією скаргою на підставі п. 2 ст. 237 КАС було порушено провадження за винятковими обставинами і переглянуто постанову Пленуму Верховного Суду України від 25 вересня 1998 р. № 6-186пл98, яку скасовано.

Цією постановою Верховний Суд визначив, що скарга, з якою звернувся громадянин Трегубенко Л.І., не підлягає розгляду в суді, оскільки відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів СРСР від 22 січня 1991 р. «Про припинення прийому до оплати грошових знаків Держбанку СРСР

вартістю 50 і 100 карбованців зразка 1961 року та порядок їх обміну і обмеження видачі грошей готівкою з вкладів громадян» рішення депутатських комісій про відмову в обміні грошових знаків оскаржувались до обласних, крайових та республіканських депутатських комісій, рішення яких з цих питань були остаточними. Іншими словами, судового порядку оскарження таких рішень не передбачалось.

Розуміння змісту принципу верховенства права, який інтерпретується в рішеннях Європейського суду з прав людини є необхідним для обрання ефективних процесуальних механізмів його реалізації

Таким чином, зазначеною постановою Пленуму Верховного Суду України було скасовано остаточні рішення у справі за скаргою Трегубенка Л.І. і в ній стверджувалось, що вимоги скаржника взагалі не підлягають розгляду в судовому порядку.

У свою чергу звернення Трегубенка Л.І. про перегляд цієї постанови в порядку провадження за винятковими обставинами слід вважати механізмом поновлення попереднього юридичного стану, який особа мала до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*).

Підсумовуючи викладені в цій статті міркування, слід зазначити, що розуміння змісту принципу верховенства права, який інтерпретується в рішеннях Європейського суду з прав людини є необхідним для обрання ефективних процесуальних механізмів його реалізації. Водночас наявність таких ефективних процесуальних механізмів реалізації та захисту принципу верховенства права є його іманентною складовою.

На сьогоднішній день таким критерієм ефективності реалізації принципу верховенства права відповідає інститут провадження за винятковими обставинами, який одночасно виконує роль системоутворюючого фактору в межах національної судової практики, що повинна базуватися на передбачуваному правозастосуванні закону. Цей інститут має самосійне значення в адміністративному судочинстві в силу виконуваних ним функцій із забезпечення єдності судової практики і відновлення правового становища, яке існувало до прийняття національними судами рішень, що визнані міжнародним судом такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

Фундаментальне дослідження конституційних засад референдної демократії в Україні

В.Л. Федоренко,

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

Однією з найбільш важливих ознак існування та дієвості сучасного зрілого громадянського суспільства та розвинутої правової держави є конституювання принципу народного суверенітету і визначення безпосередніх юридичних механізмів його реалізації. Більшість держав світу нині не тільки визнають народний суверенітет джерелом усієї влади у країні, а й визначають основи виборів і референдумів невід'ємною формою реалізації повновладдя народу, важливим способом реалізації політичних прав своїх громадян.

Разом із тим, не всі такі держави здатні у своїй конституційній правотворчій і правозастосовній практиці у сфері прямого народовладдя вийти за межі задекларованих конституційних принципів. Непоодинокими були і залишаються випадки, коли вибори і референдуми стають демократичними формами подовження правління загалом антинародних режимів, а також випадки, коли складні та непрозорі виборчі системи приводили до влади політичні сили, які не виражали інтересів більшості виборців. Зазначене відомим чином стосується й вітчизняних конституційно-правових реалій.

Так, проведений 1 грудня 1991 р. всеукраїнський референдум, що став доленосним для національного державо- та правотворення, виявився єдиним дієвим прикладом всенародного вирішення найбільш доленосних для суспільства та держави питань через реалізацію інституту референдуму. Невикористаним залишається й потенціал місцевих референдумів в Україні. Як відомо, з 1991 по 2009 рр. в Україні відбулося два всеукраїнські (1991 і 2000 рр.) і 150 місцевих референдумів, що є надзвичайно низьким кількісним і якісним показником дієвості інституту референдумів у державі з давніми традиціями народовладдя, що сягають своїм корінням іще вічової демократії Київської Русі. Це свідчить про необхідність створення в легітимний спосіб належних умов для утвердження в Україні спеціального конституційно-правового режиму, який би сприяв не лише ініціюванню та проведенню референдумів, а й належній реалізації їх рішень.

Очевидно, що такий конституційно-правовий режим вимагає комплексного теоретико-методологічного обґрунтування. І відповідна теорія на сьогодні отримала своє комплексне обґрунтування в фунда-

ментальній монографії М. Оніщука «Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики»¹.

У своїй роботі вчений-конституціоналіст досліджує сутність і зміст категорії «референдна демократія», визначає її кваліфікуючі ознаки та юридичні властивості, обґрунтовує комплексну методологію досліджень цього виду конституційно-правового режиму (С. 43–74 монографії) й розкриває принципи його існування та дієвості (С. 74–102). Зокрема, на думку М. Оніщука, референдна демократія — це самостійний вид конституційно-правового режиму (франц.

Окремий розділ монографії присвячено проблемам походження референдної демократії, періодизації основних етапів її становлення і розвитку, а також типології референдної демократії у світі та ідентифікації перспективної вітчизняної моделі референдної демократії з-поміж інших типів цього виду демократії. Висновки і положення цього розділу підтверджені аналізом фактичного матеріалу про досвід функціонування референдумів і референдної демократії у світі, зокрема й неоднозначний. Останній має упереджувати прорахунки вітчизняних парламентаріїв при прийнятті нових законів про референдуми.

Інший розділ рецензованої роботи присвячений системі референдної демократії, зокрема, проблемам класифікації та систематизації цього виду народовладдя і характеристикі юридичної природи виявлених М. Оніщуком різновидів референдної демократії. Особливо вдалимими і актуальними, на нашу думку, є концептуальні положення науковця про конституційну й міжнародну референдну демократію та перспективи її запровадження в Україні.

Зазначимо, що монографія виконана на належному теоретико-методологічному рівні, з урахуванням кращих розробок українських і зарубіжних правознавців у сфері конституційних основ народовладдя. По-суті вона обґрунтовує концепцію відповідного виду конституційно-правового режиму, котрий має забезпечити належні умови для безпосередньої реалізації народного суверенітету та повновладдя територіальних громад на місцях.

Крім того, ряд висновків і положень рецензованої роботи залишають місце для подальших наукових дискусій щодо проблем і перспектив удосконалення конституційних основ референдної демократії в Україні.

Нова монографія з проблем референдної демократії буде цікавою не тільки для вчених-конституціоналістів, а й для юристів-практиків, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів. Як додаток у ній вміщений законопроект «Про всеукраїнський референдум», розроблений за ініціативи М. Оніщука в 2009–2010 рр. на виконання завдань, покладених на Міністерство юстиції України.

На нашу думку, монографія М. Оніщука також буде корисною для науковців і всіх, хто цікавиться актуальними проблемами теорії та практики сучасного конституційно-права України.

regime, від лат. *regimen* — управління, керівництво), представлений системою встановлених Конституцією і законами України легітимних, найбільш сприятливих умов, способів і методів безпосередньої реалізації народного суверенітету у формі ініціювання, організації та проведення референдумів, а також реалізації їх рішень (С. 38, 338).

Заслуговує на увагу й підрозділ, присвячений питанням співвідношення та взаємодії референдної демократії з іншими видами безпосереднього та представницького народовладдя в Україні, а також висновок М. Оніщука про те, що референдна демократія є важливою складовою національної системи демократії, поза межами якої вона втрачає свій сенс і соціальне призначення (С. 340–341 монографії).

¹ Оніщук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики: Моногр. — К., 2009. — 450 с.

Міжнародні зв'язки

Голова Верховного Суду України Василь Онопенко 4 червня 2010 р. провів робочу зустріч із співдоповідачами Комітету ПАРЕ з питань дотримання обов'язків та зобов'язань державами-учасницями Ради Європи (Моніторинговий комітет) Ренате Вольвенд та Маїліс Репс.

Привітавши присутніх, він подякував європейським експертам за прагнення зрозуміти ситуацію, що склалася в Україні, оскільки це певний рубіж, за яким судова влада в державі може втратити свою незалежність. Зокрема, наголосив Голова Верховного Суду України, прийнятий 13 травня цього року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» перетворює Вищу раду юстиції на репресивний орган, на своєрідного інквізитора судової системи. Це викликає цілком обґрунтоване занепокоєння, адже діяльність Вищої ради юстиції вже призвела до того, що судді бояться приймати законні рішення. Узаконене втручання у правосуддя і тиск на суддів для правової держави неприпустимі, переконаний Василь Онопенко.

Реальну загрозу незалежності правосуддя створює і прийнятий Верховною Радою 4 червня 2010 р. у першому читанні проект Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Василь Онопенко акцентував увагу співдоповідачів Моніторингового комітету на тому, що в цьому документі, попри певний конструктив, не дотримано вимог Конституції України, міжнародних стандартів, не враховано рекомендацій Венеціанської комісії, яка неодноразово наголошувала на необхідності посилення процесуальної ролі Верховного Суду України, спрощенні судових процедур і ліквідації зайвих рівнів судочинства.

Запропоноване ж у законопроекті неконституційне зниження статусу Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції призведе

до суттєвого звуження процесуальних можливостей судового захисту прав і свобод громадян, прав та законних інтересів юридичних осіб, а також інтересів держави в судах загальної юрисдикції, констатував Василь Онопенко.

Не відповідає Конституції положення законопроекту, яким Вищій раді юстиції надається право призначати і звільняти голів судів та їх заступників.

На переконання Голови Верховного Суду, цей законопроект потребує концептуального і системного доопрацювання, а також направлення на експертизу до Венеціанської комісії.

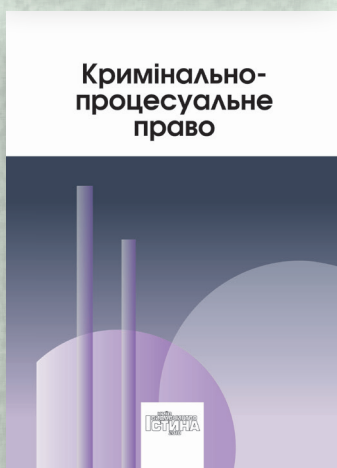
Ренате Вольвенд у свою чергу зауважила, що під час нинішніх зустрічей з міністром юстиції України і Головою Верховної Ради вона також порушувала питання про необхідність направлення цього законопроекту до Венеціанської комісії та врахування висновків її експертів до другого читання.

На запитання Маїліс Репс щодо заяви Василя Онопенка у парламенті про наміри піти у відставку і того, що він планує робити далі, Голова Верховного Суду відповів: «І далі боротись за Верховний Суд і правосуддя. Своєю ж заявою я хотів наголосити на тому, що якщо знищення Верховного Суду і правосуддя загалом кимось мотивується моєю позицією, моїми принциповістю і неупусливістю у цьому питанні, то заради збереження правосуддя, недопущення його приватизації я готовий піти з посади. Тільки нехай не чіпають Верховний Суд і не руйнують судову систему. Я ніколи не ставив свої амбіції та кар'єру вище інтересів державної справи. Головне сьогодні для України і для мене особисто — зберегти правосуддя, утвердити суд, де б кожний зміг знайти належний правовий захист».

Співдоповідачі Комітету ПАРЕ висловили розуміння позиції Василя Онопенка, яку він неодноразово обстоював і яка полягає в необхідності проведення судової реформи з обов'язковим дотриманням конституційних положень, що стосуються побудови та діяльності судової системи.

Видавництво «Істина» пропонує:

Індекс 40358

Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. — 3-тє вид., змін. і доп. — К., 2010. — 376 с.

Посібник розрахований на студентів, які тільки починають вивчати право Європейського Союзу. У ньому стисло та доступно характеризуються усі загальні елементи структури ЄС, компетенція та відмінності його інститутів. Автори знайомлять читача з політикою Спільного ринку та детально аналізують усі елементи Внутрішнього ринку ЄС.

Унікальним у виданні є дослідження процесу зближення законодавства України із законодавством ЄС, у ньому визначається статус громадян України на території держав-членів ЄС. Включені до видання схеми сприяють наочному вивченню курсу. Стисло аналізуються зміни до конституційного устрою ЄС, запровадженого Лісабонським Договором.

Нумерація статей установчих договорів ЄС надається відповідно до змін, запроваджених Лісабонським Договором.

Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Підручник. — К., 2010. — 496 с.

У книзі викладені основні поняття кримінально-процесуальної науки та проблеми практики застосування норм кримінально-процесуального права органами дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду. Книга підготовлена автором із урахуванням п'ятнадцятирічного досвіду викладання кримінально-процесуального права у вищих юридичних навчальних закладах III та IV рівнів акредитації.

Для студентів і курсантів, які навчаються за спеціальностями «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність», викладачів, практичних працівників та всіх, хто цікавиться проблемами кримінально-процесуального права.

Кримінально-виконавче право: Навчальний посібник / За ред. Т.А. Денисової. — 2-ге вид., змін. і доп. — К., 2010. — 400 с.

Посібник, розроблений відповідно до навчальної програми курсу «Кримінально-виконавче право», включає основні положення, що містяться у Загальній та Особливій частинах, нормативну базу курсу з урахуванням змін кримінально-виконавчого законодавства, тести, глосарій, а також запитання, необхідні для практичної роботи працівників кримінально-виконавчої служби.

Книга розрахована на студентів, курсантів та слухачів вищих навчальних закладів, аспірантів, ад'юнктів, викладачів, працівників кримінально-виконавчої служби України, а також юристів, які вивчають кримінально-виконавче право.

**Книги можна замовити у видавництві «Істина»:
04073, Київ 73, вул. Сирецька, 38
Телефони: (44) 468-3131, 468-0999, 468-5973
e-mail: istina_book@ukr.net
www.istina-books.com.ua**